КАСИЈАНА

УВОД

Пред Ускрс једног благог пролећа јездила су три ландау фијакера из Сарајева ка манастиру Милешеву. Путници су били угледни Срби из Сарајева, који су за време Првог светског рата дали завет Богу, да ће у случају српске победе над Аустријом поћи у овај манастир, и над гробом Светога Саве принети благодарност Господару. То су били људи познати и уважени, који су са уласком српске војске у Сарајево ослобођени из тамница, надживевши многе хиљаде своје православне браће из Босне, која кончише свој живот страдањем и мучеништвом за своју веру, име и слободу.

Било их је свега дванаест, међу којима и четири госпође. Ми их нећемо све именовати, изузев тројице најпознатијих. Један је био Павле Сарајлија, од знаменитог оца Јове Сарајлије, трговца тканина и свиле; други др Петар Сумрак, стари лекар сарајевски, а трећи Марко Кнежев, национални радник и добротвор.

Пут је био дуг и заморан, те су они морали провести две ноћи успут на конаку, а тек трећег дана увече стићи у манастир Милешево.

Другог дана увече дојездили су у варошицу Прибој и пошли у оближњи манастир Бању на конак. У непосредној близини тога манастира, задужбини краља српског Уроша из XIII столећа налази се топла лековита вода. Пошто су се помолили Богу у храму и окупали у чудесном извору, у добром расположењу отпочели су — или управо продужили — свој разговор.

За једним столом седели су споменута тројица. Рећи ће Павле Сарајлија:

— Господо, ја вам морам сада открити једну тајну, пре него сутра стигнемо у Милешево. Ми сви имамо један заједнички циљ на овом путовању, а то је да испунимо свој завет у време преживљених ратних ужаса и принесемо благодарност Господу Богу за даровану нам слободу. Али ја имам и један посебан задатак, који ми је завештао мој покојни отац. Вама свима, као и целом Сарајеву, познато је име монахиње Касијане, иначе зване грбаве Јуле. Отац мој, који је био близак пријатељ са оцем њеним, оставио ми је овај рукопис о грбавој Јули, и пред смрт наредио, да га, кад будем могао однесем у манастир Милешево и тамо придружим неком писанију оца Калистрата, нашег домаћег духовника. Рано је још поћи у постељу, па ако желите, ја ћу вам тај рукопис мога оца прочитати.

— Желимо, желимо! Рекоше друга двојица.

Тада Павле извуче из своје торбе необични рукопис на хартији пожутелој од времена, и поче читати.

На насловном листу писало је:

Забелешка о кћери мога друга из детињства сада покојног Нићифора Милића, бившег велепоседника сарајевског и моме великом духовнику и пријатељу оцу Калистрату, игуману манастира Милешева. Забрањујем да се ово објављује пре моје смрти и свршетка аустријске владавине над Босном, што ће обоје, с Божијом помоћи, ускоро једно за другим следити. То је мој завет моме сину Павлу или његовим потомцима.

Прочитавши овај наслов Павле објасни:

— Треба да знате, господо, да је мој отац имао књижевног дара, и објавио многе чланке и песме у „Босанској вили". Нићифор Милић био је његов нераздвојни друг. А игуман Калистрат одседавао је у нашој кући кад би долазио у Сарајево. Ја га се једва сећам. Као дете ја сам му целивао руку и он ме је миловао и благосиљао. Грбаве Јуле као такве ја се не сећам док је била у Сарајеву, али је се добро сећам као манахиње Касијане. Два или три пута она је долазила у Сарајево и нас посећивала. А сада чујмо шта мој отац пише о њој.

ГРБАВА ЈУЛА

Славуји су већ били завршили свој свенoћни славопој Творцу када се велико сунце почело помаљати на истоку. Велико сунце, божанство свих паганских митологија, јављало се као велика бакарна тепсија из Кујунџи махале, да на свој начин продужи онај славопој Богу.

Ако си ти, лепо сунце Божије, мислило, да си најранији ранилац и најтачнији будилац успаваног Сарајева, преварило си се. Пре тебе отац Калистрат је увелико прославио свога Створитеља, стојећи пред иконом и читајући причастне молитве пред литургију. Није био ни довршио кад неко удари звекиром на врата.

Навикнут на манастирски обичај, да посетилац пред вратима каже: „Господе Исусе Христе Боже наш помилуј нас", он очекну да чује ове речи, да би он рекао „Амин". Но кад се куцање продужи без речи, он упита:

—Ко је?

—Ја сам, оче свети, отвори ми. Неки женски глас.

Калистрат се прекрсти и отвори врата.

Пред њим се појави једно женско створење, омалено и грбаво, веома грбаво. Млада женска, богато одевена, шареном марамом повезана. Али грба — грба је била уочљивија од свега од ње и на њој, као да је грба носила њу а не она грбу.

Добро јутро, оче. Опростите што вас тако рано узнемирујем, али ето, морам.

Приђе и немарно целива руку духовнику, па продужи:

—Данас ћете ви, после свете службе, венчати један пар, је ли истина?

—Истина је, одговори духовник. Ја их још нисам видео, али ми је речено да их венчам.

Тада млада жена трже пиштољ испод хаљина, показа га духовнику и викну:

— Дошла сам да вам кажем, да када их ви будете венчали, ја ћу овим пиштољем пред олтаром убити младожењу. Он је верен са мном, а сада се венчава с другом. Немојте се изненадити. Ова грбава и накарадна Јула ће то учинити, макар после и себи живот прекратила.

Али кћери моја, поче Калистрат ... али то је црква, и венчање је одређено, и три су оглашења била у цркви, а Митрополит је мени наредио, да дођем из Милешева и заступам болесног пароха. Ја не знам ништа о препрекама. Зашто ниси раније уложила протест, када је свештеник питао у цркви: има ли ко што против овог брака?

Одговори жена јаросно:

— Узалуд су моји протести. Двојица су мене изневерили, и ја сам протествовала без успеха. Ово је трећи. Сада ћу ја протествовати не женским речима и сузама него ево овим пиштољем.

И очи јој се засијаше као у лавице. Збуњен и узбуђен монах милешевски нађе се у чуду.

Прибравши се рече:

— Седи, кћери моја златна, седи ето овде на миндерлук, па ми опричај сву повест твоју.

Девојка се нервозно и нагло спусти на миндерлук, па отпоче причати:

— Дуга је повест мога живота, оче, али ја ћу је укратко исказати. Моји су родитељи умрли и све своје имање оставили мени. То имање је велико: и земља и шума и куће и дућани и новац. Али шта ми све то вреди кад сам грдоба као нико у свету! Више личим на камилу него на људско биће.

Ту се девојка загрцну, али задржа сузе, и продужи:

— Знајући каква сам грдоба и ругоба, ја сам се била помирила са горком судбом и решила, никад се не удавати, чак и кад би се нашао неко да ме запроси. Али нађе се један нечовек који укрсти свој пут са мојим. Радио је у трговини мога оца, па га отац отпустио због пијанства. Поче ми ласкати као тобож некој лепотици: О, како имаш анђелско лице! Како су ти дивне плаве очи као два Божја неба! Како су ти руке нежне као пролећне лале! Па та бујна руса коса! И слична глупа ласкања без краја, и то из дана у дан.

Старац монах тек сад пажљивије погледа у лице девојке, и учини му се, да овај њен несуђеник није ни мало претеривао. Али тешка грба кварила је све, и била је слична чворновитом дрвету, у коме је урамљено мало сјајно огледало.

— Знала сам ја, да су то само ласкаве речи, али годиле су ми. Коме живоме не годе ласке? И људима исто као и коњима и псима. Нарочито мени, осамљеној ругобној сиротици. Па кад ме је запросио, ја сам дала пристанак. Од тада па за три месеца ја сам му давала новаца и кад је тражио и кад није. Наједном га нестане из Сарајева. После чујем, да се оженио негде у Аустрији неком распуштеницом. Нека му је на срећу ... Други је био један студент медицине из Боке Которске кога сам издржавала све док није завршио школу и постао доктор.

Ја сам проводила лето у Приморју, и често сам одлазила у кућу његових сиромашних родитеља у близини Херцег Новог. И њих сам ја обилато помагала; кућу им правила, дугове одужила, стоку набавила и многе дарове дала. Када је он дипломирао, решисмо да се венчамо у славном српском манастиру Савини. У одређени дан ја сам дошла у цркву са мојом наном, старицом дворкињом, која је у нашој кући проживела дуже него ја, и која ми је потпуно заменила моју покојну мајку. Авај, ми дошли а он није дошао! Свештеник се распита за њ, и сазна, да је он прошле ноћи отпутовао незнано куда, а родитељима заповедио, да не иду у цркву. „Ово се још никад није догодило у овом манастиру!" узвикнуо је духовник, покрио лице рукама, и као и сам постиђен удаљио се од нас. А ја сам три дана плакала у крило моје миле нане, докле нисам исцедила и последњу сузу из мога срца.

Када је Павле Сарајлија читао ову повест о бокељском доктору, доктор Сумрак је зарио главу у руке и гласно је јецао, што су присутни приписивали његовом болећивом срцу.

—Ви журите, оче? упита девојка.

—Не, не, ја пажљиво слушам, одговори отац Калистрат. До литургије има још пуна два сата.

—Хвала вам, сад ћу завршити. После она два жалосна искуства ја сам почела мрзети све мушкарце као варалице и лицемере. И дала сам реч нани, да више нећу ни помислити на брак, па да ме неким чудом и царски син запроси. Али нажалост подлегох и трећем искушењу, па се верих и са овим трећим. Комшија и газдашки син, с којим сам одрасла и у црквену школу заједно ишла поче ми се удварати. Ја га најпре одлучно одбијем. Знала сам га ја добро. Цело га је Сарајево знало. Он је више волео дружити се с Турцима него са Србима. Ибраим, син хоџе из Бегове џамије, био му је најприснији друг у пијанчењу и коцкању. Њих два били су се побратимили, па још и зарекли, да ће један другом бити стари сват на свадби. Кад год је бивао неки џумбус у Сарајеву, знало се да су ту умешани Вуле и Ибраим. Њих није сједињавао ни крст ни полумесец но биртија и шаркија.

Ја га, оче, одлучно одбијем. Знала сам, да је чапкун и коцкар. Сам је говорио, да би за ноћ могао прокоцкати цело Сарајево, и два села више. Осећала сам да ме он не воли, али ја се лудо заљубих у њега. Једне ноћи он изгуби на картама. Потражи, да му препишем један дућан. Ја то одмах учиним. Он продаде дућан и искупи се од апса. Толико сам била залуђена, да би му цело имање дала кад би заискао. А он се није устезао да иште сваки дан. Најзад смо се верили и испитали. А гле данас, он се венчава с другом! Али ја вам дајем реч, да он неће жив скинути венац с главе. Убићу га у цркви, да се цело Сарајево потресе, и све варалице жена уплаше. А и да се ... да се тај ваш Бог опамети, па да не загађује овај свет стварањем хуља и лупежа.

—Кћери моја, узвикну Калистрат, ти хулиш на Бога. Шта ти је Бог крив?

—Ја више не верујем да постоји добри Бог. Постоји само неки зли Бог, који помаже гажењу добра и напредовању зла. Некада сам свим срцем веровала у доброга Бога, и молила се, и певала у црквеном хору као најбољи сопран. Али су ме неправде људске одбиле и од цркве и од Бога. Зато ћу ја данас узети улогу Бога правде, извршићу праведну освету, и цркву вашу попрскаћу нечистом крвљу једног вероломника. Ја хоћу да се осветим и за себе, грбаву Јулу, и за све грбаве девојке, чију несрећу несавесни људи усугубљавају..

—Умукни и не хули више! повика духовник. Постоји добри Бог правде, у кога си ти правилно

веровала, као и твоји родитељи, док се ниси уплела у мреже сатанских људи. Постоји Бог, али постоји и Сатана, противник Божији. Бог је дао људима слободу, да се определе за Њега или за његовог противника. Није добри Бог крив што су се твоји заручници упрегли у јарам Сатанин, нити теби што си се лакомислено с њима дружила и у њих заљубљивала. Него покај се за богохулне речи, које си изговорила данас у свету недељу, и то предамном, старим слугом Божијим.

—Нити се кајем нити одустајем. Данас ћу ја бити бог над животом оног вероломника и — мојим. Опростите ме, оче, за узнемирење.

Поклони се и изиђе.

Калистрат брзо написа хартију и посла младенцима, да их он не може данас венчати. Јула није о том знала.

КАЛИСТРАТ

Када су клепала на хришћанским црквама објавила вечерњу (јер се под Турцима није смело звонити у звона), а хоџе на џамијама одвикале акшам, старац Калистрат је журио у стару српску цркву. Разблудно шехер Сарајево тек тада се разиграло и развеселило. И тако ће то ићи за очеве до поноћи, а за синове до зоре.

За оца Калистрата све то није значило више него зрикање зрикаваца и букање буљина у ноћи — све то варошко играње и весеље. Он нити је одобравао, нити осуђивао такав начин живота. „Постоје два пута живота, говорио је он, једно је пут светски а друго је монашки. Они који ходе светским путем, нису се заклели да ће тим путем ићи до смрти, а монаси су се заклели ићи прописаним монашким путем до смрти. Отуда светски људи када доживе разочарења на клизавом путу своме, могу се покајати и ступити на бољи пут што води у живот вечни. Монаси пак не могу доживети разочарења нити мењати пут. Они само могу да падну и устану, и опет да падну и устану на истом путу. Тако је он мислио и говорио.

За њега није постојало ни Сарајево, ни Стамбол, нити земаљски Јерусалим, ни свет. Он је носио у себи свој свет, бескрајно удаљен од овога света, и своју музику, нечујну симфонију бестелесних бића. Педесет година он се подвизавао у Милешеву. Јутром и вечером кадио је пред иконама и фрескама светитеља, испосника, мученика и анђела Божијих. И они су му постали присније него живи људи, с којима је он општио као са сенкама. За њега је била стварност оно што је стајало иза икона и фресака, на овима насликано, а симболично и обмамљиво као сенка оно што се у виду меса и крви, замотано у одело, кретало око њега, или улазило или излазило из цркве. Мртве је он сматрао за своје праве пријатеље а живе за погодбене. Но зато је љубав његова према живим људима била неограничена. Све Христа ради и ради онога света. Никад није ушао у олтар док прво није стао пред горостасну фреску Светога Саве и ту се замислио. Шта се замислио? Ето, рекао би он, ти си свети оче, у својој седамнаестој години напустио свој сујетни свет и приљубио се Ономе, који нас је из љубави створио и с љубављу чека наш повратак. А ја тек у двадесет седмој. Ти као кнез а ја као простак. Помози ми, да у небеском свету бар моја глава буде близу твојих ногу.

Међутим, иако је Калистрат од простог занатлијског рода, он никако није био простак. Отац му је био абаџија у Сјеници, а он је свршио богословију и вишу богословску школу у Атини. Говорио је грчки као и српски. У два маха нуђен му је чин архијерејски, али он се захвалио. Утолико више он је био поштован не само у Полимљу него у свој Херцеговини и Босни. Чак су га сматрали и чудотворцем и хришћани и муслимани, јер су се многи болни исцелили и сумашедши вратили памети по његовим молитвама. Епископи су долазили к њему на исповест. Кад га је један епископ упитао: Шта је најважније за једног свештеника? Он је одговорио:

— Најважније је општити прво са Господарем, затим с Господаревим дворским великашима и најзад с Господаревим слугама. Господарем је он називао Христа, Господаревим великашима светитеље, а Господаревим слугама људе у овом свету. Јер, говорио је он, који опште само са Господаревим слугама не обзирући се на Господара, изазивају гнев Господарев.

Старац Калистрат није ни мало марио за Сарајево нити ма који мравињак људски. Он је познавао мраве и без мравињака. Али света послушност према свом архијерају довела га је у Сарајево. Парохијске послове он је вршио са великом ревношћу, и служио не као људима него као Богу. Иако је он духом живео у безоблачним висинама, он је из тих висина лакше проницао у људе и догађаје, лакше разумевао невоље људске и правилније их лечио. Случај са грбавом Јулом није га смућивао, али га је жалостио и бацао у дубока размишљања.

Ко може ући у мисли једног истинског монаха? То нису мисли једног световњака, који као лептир скаче са предмета на предмет, са слике на слику, са једног сећања на друго. Не, нису такве мисли правог монаха. Много су простије. Он не може да мисли ниочем земаљском, а да се не уздигне у небесни свет, те да кроз небесни дурбин погледа на земљу и небесним фењером не осветли људе и догађаје на земљи. Другим речима, он не може да мисли без молитве. Нити може монах да размишља о карактерима људи и збивањима међу људима без уткивања небесног у земаљско, надприродно. Отуда су сва монашка размишљања — молитвена размишљања небесно-земаљска. Такве су мисли биле и мисли милешевског старца монаха.

После дугог размишљања о случају грбаве Јуле, он гласно рече:

— Не, не, ја јој својом моћи не могу помоћи. Најгоре је од свега што је она отпала од вере у Бога, и чак почела цинички да хули на Бога. Треба је прво повратити Богу. Јер ако се не поврати, него као безбожница убије оног несретника, а потом себе, тиме још њега може спасити од пакла а себе утопити у пакао. Ту ја не могу помоћи. Но само Ти, о Свевишњи Боже!

Рекавши ово старац узе Псалтир и поче читати. После сваке катизме — а Псалтир је подељен у двадесет катизми — он би клекнуо и произносио своје молитве искључиво „за рабу Божију грешну Јулијану" Те су се молитве изливале из самога старчевог срца и квасиле сузама. После прве катизме он је уздигао Богу следећу молитву:

— Господе, велики и страшни, који бијеш и милујеш, да би или бијењем или миловањем спасао људе, спаси грешну рабу Твоју Јулијану. Одагнај од ње Сатану, који јој је помрачио ум на Тебе, којега све анђелске војске благосиљају. Јер не може здрав и бистар ум одрицати ни хулити Тебе, него само помрачен. И велико сунце Твоје покрије се мраком, када месец стане између њега и земље. Тако је мрачни Сатана стао између Тебе и њене душе, и њена се душа обрела у мраку у коме се Ти не видиш. Штедри, милостиви, многомилостиви, дуготрпељви Господе, смилуј се раби Твојој Јулијани. Просветли јој ум, умири јој срце, озари је Духом Твојим Светим, да би у покајању познала и прославила Тебе јединог истинитог Бога и Спаса нашега...

Такве и сличне молитве уздизао је стари духовник за Јулијану после сваке катизме. А по прочитаном Псалтиру он је прочитао и покајни Канон Пресветој Деви Богородици.

Сарајевски петли из многобројних башти објављивали су зору, када се уморни молитвеник спустио у постељу.

ДАНИ ПРОМЕНЕ

Грбава Јула није знала, да је Калистрат одложио венчање. Она је дошла на литургију и заузела стратегијски положај покрај десне певнице. Јер је знала, да младожења на венчању стоји с десне стране поред младе пред олтаром. У десној руци држала је пиштољ под хаљином. Није се прекрстила ниједанпут. Лице јој је било мртвачки бледожуто. Све је то отац Калистрат запазио. Тек по свршетку службе Божје, она дознаде, да је венчање одложено. Од нервне напрегнутости

беше она веома изнемогла, и придржавана од нане једва докорача до излаза из цркве; онда изгуби свест, и чим је довезоше кући паде у постељу.

Калистрат је сада био уверен, да је Јула заиста спремна да изврши злочин у цркви. Због тога он дозва мене, Јову Сарајлију, да колико сутра одем оном злосретнику Вулу и саопштим, да га Калистрат не може венчати у Сарајевској цркви ни идуће недеље, нити доцније, нити икако. Ако ли се реши, да се венча негде изван Сарајева, нека се то не сазна у граду; нарочито да не сазна Јулијана. Тако ми рече, и ја одох и саопштих. Чувши Ову вест повика онај злосретник:

—Ја ћу прећи у католичку цркву. А могу прећи и у ислам. Мени је свеједно. Не може нико мени силом наметнути одвратну грбаву Јулу. Она је једногрба камила; ако ли њу узмем на врат, ја ћу бити двогрба камила.

—Нека те је стид, млади човече! Бог чује, и платиће, рекнем му ја и вратим се дома.

Неколико ноћи Јулијана није могла никако заспати. Нерви су јој играли и разгонили сан. Због тога је она ноћу дуго задржавала нану, и молила је, да јој прича приче. И нана је седела крај њене постеље и причала јој о старом добром времену, када је дата реч више вредела него сада писана хартија, и када је човек човеку давао на реч у четири ока стотине дуката у зајам, и када се није знало ни за неверство у браку нити за развод брака, и када су жене рађале по дванаесторо деце. Ту је прекиде Јулијана:

—О, нано, нано, како бих ја волела да имам деце. Само због деце ја сам се одлучивала за брак. Презирем људе, али децу неисказано волим. Деца, нано, деца, деца! Шта има лепше од деце, и то много деце, не као један цвет него као букет цвећа? Ај, ај, ај! А шта ти, нано, мислиш о Калистрату?

—Мислим, злато моје, да је он свети човек.

—Уф, свети човек! Лицемер као и сви други.

—Није, злато, није јагње моје, није он као и други. Он живи сиромашније него иједан калфа у Сарајеву, а све нас богати духом и истином. А када у цркви служи, гледала сам и ја, гледали су и други, лице му се засија као сунце. И Турци га поштују, и зову га Баба-Калогер, буле му иду на молитву и носе своју болесну децу. Таки је духовник наш, голубице моја.

—Остави се, нано, тих лудорија. Него иди сад па спавај.

Боже, како је сложено свако људско биће! Иако је Јулијана говорила речи против Бога и против слуге Божијега, у дубини душе њене била је нека велика резерва, која је потирала њене речи. Сваки дан је она слала нану оцу Калистрату, да га умоли да дође. И у току седмице старац је нашао времена, да јој се трипут одазове.

— Хвала вам, оче, што прошле недеље нисте венчали оног нечовека. Али ви ћете га венчати идуће недеље. Знајте, да ћете ипак идуће недеље видети две смрти пред олтаром. Ја се нисам поколебала у намери. Убићу га. Убићу њега, убићу и себе. Старац се згрози у духу као да чује глас демона из пакла. Па рече:

—Нећеш га ти убити идуће недеље, нити ма које недеље. Нити ћу га ја венчати док сам у Сарајеву. Буди спокојна, и баци пиштољ у Миљацку. Има неко већи од тебе и мене, који суди, и који ће њему судити. А Он не суди из освете, као што ти хоћеш да судиш, него по правди и љубави, по једној вишој правди и љубави.

—Каква је та виша љубав? Зар није љубав једна иста, свуда и свагде, телесна и страсна? То бих ја желела чути, рече девојка подругљиво.

—Кћери моја, не може се говорити о вишој или небесној љубави ономе ко је ... ко је изгубио веру у Бога. Када ти се поврати стара вера у Бога, онда ћеш тек бити способна, да чујеш и познаш ону вишу божанску љубав, која је независна од лепоте и ругобе телесне. Јер вера је корен из којега расте у висину стабло наде и блистају се златни плодови љубави.

Приликом друге једне посете Јулијана је много плакала пред старцем и жалила се на Бога, који ју је створио тако наказну. На то јој је старац одговорио:

—Уверавам те, кћери, да те је Бог такву створио из превелике љубави према теби. Шта би ти

више волела, да имаш грбава леђа или слепе очи?

—Уф, слепило је страшно?

— Несумњиво, да је слепило тежи недуг од твога. Ја сам пак у животу своме видео стотине слепаца, али ни једног од њих безбожног. Напротив, сви су они носили живу веру у срцима својим, а неки од њих уз гусле су прослављали Бога као најбољи свештеници. Твој недуг је много мањи, па ти ипак ропћеш на Бога. Шта би хтела? Да те је Бог створио лепу као вилу, и уз то још богату, је ли? Могу ти рећи, да сам ретко, ретко познавао, лично или по причању и читању, неку такву вилинску лепотицу, која своју телесну лепоту није злоупотребила на пропаст своје душе.

Наредне недеље Јула је опет дошла с пиштољем у цркву. Сумњала је у реч о. Калистрата, да неће венчати онога. Па како се није догодило оно што је она очекивала, вратила се с наном кући.

Али се ипак тога дана догодило нешто страшно. Онај вероломник Вуле, венча се те исте недеље у некој сеоској цркви за Сарајевом. Па кад су се сватови враћали у град, неко убије пиштољем младожењу из заседе, а невесте нестане. Нестане је као у земљу пропале. Нити се дознало, ко је младожењу убио, нит ко је невесту одвео. Али цело Сарајево изговарало је једно име: Хоџин Ибраим. Турска сила била је у оно време у Босни сиромашнија правдом него икад. Због тога нико се није усудио ни да тужи нити пак да претреса харем Ибраимов.

Ја сам ово први јавио оцу Калистрату. Он је устао, стао пред икону, пољутао неко време и рекао: Бог да му души прости! А кад сам му казао да одмах идем да јавим Јулијани, како се Божја правда јавила, он ме оштро погледа.

— Иди, вели, Јово, и реци јој нека се не весели. Нека пошаље онај пиштољ у чаршију и прода, па за добијени новац купи свећу и запали у цркви за душу покојника.

Кад сам ја саопштио грбавој Јули ову новост, она је најпре почела да игра и пљеска рукама. Но кад сам јој казао поруку Калистратову, она је села и дубоко се замислила. Онда је пришла мени и узвикнула:

— Право има духовник. Бог је учинио своје, а сад ћу ја учинити што ми старац заповеда. И послала је онај пиштољ у чаршију да се прода. И запалила је свећу за душу Вула.

После тога нана је неколико пута долазила оцу Калистрату и звала га да их посети. Али старац им више није одлазио. Када су пак чуле, да ће старац ускоро да отпутује у Милешево, оне обе бануше једно јутро у његов стан. Рече нана:

— Дођосмо, свети оче, да нас благославиш пре него одеш.

На то духовник одговори:

— Тебе ћу благословити, а Јулијану не могу сад благословити. Али и њу ћу благословити када сузама опере оне речи против Бога и оно недело које је хтела учинити пред олтаром.

Обе почеше плакати. А Јулијана покри лице рукама и гласно зајеца. Кроз плач и јецање испрекидано проговори.

— Опрости ми, оче, спаситељу мој. Ти си ме спречио да учиним зло усред храма Божијега; да осрамотим Српство и Хришћанство пред Турцима, и ... и ... пред мојим покојним родитељима.

И говорећи тако, она паде пред ноге духовника. Он је благо придиже и рече:

— Бог је, кћери, твој Спаситељ а не ја. Буди Богу благодарна, и продужи кајати се. И све ће ти се опростити. И бићеш благословена и Богу угодна и славна. А сада идите с миром.

КАСИЈАНА

Тешка је бура на мору, тежа у души. Али ни море ни душа не чисте се без буре.

Гоњена буром у души грбава Јула нађе се једнога дана са својом наном у манастиру Милешеву. То је било у лето почетком Госпођинског поста.

— Дођосмо до тебе, свети оче, рече нана. Пусто нам Сарајево без тебе. Ти си везао моју Јулу, па ти можеш, да је и одрешиш, по Евангелију.

Старац Калистрат их прими топло очински. И одреди им стан у конаку за женске, за поклонице гробу Светога Саве. Било је међу њима болесних или са болесном децом. Дошле су ради лечења молитвом. Неке су опет дошле са даром манастиру из благодарности што су или по молитви оздравиле или добиле од Бога нешто друго што су просиле. Било је и девојака удавача, које су се, по старом обичају заветовале послужити Богу и Светоме Сави неколико месеци пре венчања ради благослова. Ове девојке радиле су у манастиру као пчеле: прале цркву, копале у башти, музле овце и краве, храниле живину, чистиле конаке, шиле, везле, ткале, кувале. Угледајући се на њих, нана и Јула одмах су се придружиле њима у пословима. Отац Калистрат благо им је говорио:

— Немојте се ви трудити. Одморите се, Ове су већином жене и девојке са села, научене на тешке послове. А за вас је доста што постите и у цркву ходите. Увече разоговорите са њима. Може се од њих и научен много научити. У њиховим душама је светиња.

Овај последњи савет Јула је примила к срцу, почела је ступати у разговоре са оним простим женским светом. Она је њима прилазила са стидом због своје грбе, јер је осећала, да ју оне сажаљевају. И то ју је пекло као жеравица. И заиста се од њих многоме научила, нарочито искреној побожности и страху Божијем. У почетку је говорила нани:

— Нано мила, ја осећам да нисам за нигде, ни за свет ни за манастир.

Но бура се у њеној души постепено стишавала. После службе Божје на Велику Госпођу, она је рекла нани:

— Нано моја, ја више волим живети овде у Милешеву него у Сарајеву.

Хтеле су се обе причестити на велики Богородичин празник. Али отац Калистрат рече:

— Нана се може причестити, а ти, Јуло кћери, мораш постити с покајањем шест недеља. То ти је једна блага епитимија. Ти знаш зашто.

Јула порумени и не рече ништа. А нана одмах проговори:

—Заједно ћемо, свети оче, заједно ћемо постити шест недеља, па се заједно причестити. Како бих ја гледала Јулу да пости сама без мене?

—Не би сама постила, не би. Има још неко ко би јој правио друштво, рече старац, с благим осмехом.

Јер старац Калистрат је стално постио.

Од тада отвори се плач код Јуле. Плакала је много, нарочито ноћу. После Госпођиндана народ оде кућама, а остадоше само заветнице и болеснице.

Једнога дана позва Јула нану:

— Хајде да ти нешто покажем.

Па ју доведе до гроба са малим спомеником, обраслим маховином.

— Ево шта пише на овом споменику: „Монахиња Пелагија". Нано, могу ли калуђерице бити у мушком манастиру?

— Да питамо оца Калистрата, срце моје. Калистрат им објасни, да су под Турцима ишчезли женски манастири, који су цветали некада у време српског царства. Због тога се по неким мушким манастирима често налазила по нека старица калуђерица.

—Па зар не бих и ја могла бити калуђерица. Моја грба чини ме старицом.

—То кћери није за свакога. Него само за оне ретке који могу примити. А могу примити они који омрзну себе ради љубави Христове.

Па ја оче, мрзим своје тело, и презирем га и гадим га се.

— То није ни главно ни довољно. А главно је омрзнути душу своју, по речи Господњој: „Ко не мрзи и на душу своју, не може бити мој ученик" (Лука 14, 26).

Девојка обори главу, па рече:

— С вашом помоћи, оче, ја ћу се трудити да омрзнем и душу своју.

Пред Крстовдан разболи се нана. На дан празника Калистрат причести Јулу у цркви а нану у постељи. Сутрадан је нана издахнула. Сахрањена је покрај цркве.

Сада се Јула осети као преполовљена. Она удвоји плач, тако да јој очи поцрвенеше. После четрдесетодневног помена јави се нана Јули на сну и рече:

— Ти ћеш ту живети до краја. Слушај оца Калистрата. Мени је добро.

Јула саопшти сан старцу, а он јој рече:

— Како Бог хоће. Но понављам: У манастиру не може се одржати ко не омрзне своју стару душу и не замени је обновљеном душом испуњеном љубављу Божијом.

Пред Божић добијем ја (Јово Сарајлија) од Јуле пуномоћје да продам све њено имање сем велике куће, у којој су живели њени родитељи и у којој је она рођена. Ту кућу одредила је она за дом српске сирочади. Један део од добијеног новца ишао би на тај дом, други манастиру Милешеву а трећи српској цркви у Сарајеву (у којој је хтела учинити оно зло дело). Мене је одредила за доживотног стараоца с тим, да ја могу узети два или три Србина за помоћнике. Ја сам све урадио сходно њеној жељи.

Идуће године по Васкрсу дође Јула у Сарајево. Дом је био пун мале сирочади. Она је плакала од радости.

— Бог ми је дао што сам увек желела — много деце. Вратила се брзо у манастир.

— Не могу у варош. Све ми је туђе. Досад сам била „грбава Јула" а сад само „Грбава", и телом и душом. Нисам раније знала, да сам и душом грбава. Отац Калистрат ми сада исправља и лечи душу. Због ом.

Три године провела је у манастиру као искушеница. Сабрала је сирочад из околине, и створила дечији црквени хор. Посећивала је болеснике, и Србе и Турке, из околних места Приједоља, доносећи им утеху и понуде. Народ је почео више посећивати манастир због ње колико и због оца Калистрата.

Баш кад се навршило три године од Јулиног бављења у манастиру, старац Калистрат обуче Јулу у монашку расу пред гробом Светога Саве и надену јој име Касијана. Јула је била пресрећна. Говорила је:

—Више волим ово него да сам венчана за цара.

—И јеси венчана за Цара и то за Цара над царевина, рече јој старац смешећи се.

Она је разумела.

На Госпођин дан после одслужене литургије Калистрат леже у постељу, и позва Касијану, предаде јој једно своје писаније и рече:

— Ово је све што имам теби да оставим. Што сам ти кроз године говорио, то сам овде написао, да те подсећа на моје речи. Анђео Божији јавио ми је данас на литургији, да ће ми кроз три дана узети душу. А ти, кћери моја златна, продужи радити као и досад, и расти, расти у љубави Божијој.

Трећег дана заиста Калистрат је издахнуо. Касијана му је запалила свећу и заклопила очи.

Таквог великог духовника као отац Калистрат Милешево је имало ретко више од једног у сто година.

После Калистрата бивали су неискуснији духовници у Милешеву. Због тога је народ удвојио своју љубав према Касијани, као носиљци оне високе побожности и љубави, којом је живео и дисао покојни старац Калистрат.

Завршавам са овом напоменом:

У ове дане три су велике привлачности у Милешеву за српски православни народ као и за многе муслимане. То су: Гроб Светога Саве, успомена на оца Калистрата и — монахиња мати Касијана.

Слава Богу и Светоме Сави. Покој души оца Калистрата. Живот и здравље мати Касијани. Амин.

Јово Сарајлија

Овим се, господо моја, завршава рукопис мог покојног оца Јове Сарајлије, рече Павле Сарајлија. Хвала вам на пажњи, а сад пођимо на одмор. Предстоји нам још један цели дан путовања до светог Милешева.

МЕЂУ ЗИДОВИМА МАНАСТИРСКИМ

Наши путници срећно стигоше у Милешево. Постили су строго да би се причестили на Велики Четвртак (у дан када се догодило прво причешће у историји света), и да би веселије дочекали свето Васкрсење. Ходили су редовно на сва богослужења, клечали пред гробницом Светога Саве. Палили свеће на гробу оца Калистрата и монахиње Касијане. Павле је предњачио свима. Он је још палио свеће на свима гробовима око цркве. Гроб Касијанин био је с јужне стране цркве. Није било никаквог споменика. Тако је она захтевала. Гроб јој је био поплочан комадима мермера. На једном комаду стајало је написано: Монахиња Касијана. Мермер је био већ поцрнео од многих свећа што је народ палио. На гробу је још лежало цвеће, увело и свеже, разнобојне пантљике, комадићи платна, мараме и друге ствари, дарови народни којима се појачавала молитва или изражавала багодарност.

Једнога дана, кад су наши путници стајали код гроба Касијаниног са многим другим богомољцима, који су палили свеће, китили гроб и крстили се, погледа их један старац сељак, па ће рећи:

—Посветила се она, господо, посветила. Ја је добро памтим. У свачијој жалости она је плакала од жалости, и у свачијој радости она је плакала од радости. Такве доброте ни наши дедови нису видели.

—Аферим, право рече! узвикну један муслиман из Пријепоља. Ама се много и намучила. Мучили су је и Османлије, мучили и христијани. Неки осион Кајмакам из Пријепоља бацио је у тамницу и заповедио да је пандури бију, тобож зато што су неки Турци због ње примили веру христијанску. А после опет неки српски хајдуци тукли су је зато што је ходила по муслиманским кућама и помагала турској сиротињи. Сви су је тукли по њеној грби, те је носила ране до смрти. Света душа, нека би јој и кости мирисале на Џенет!

Чувши ово стари доктор Сумрак гласно зајеца. Његови другови погледаше у њега, па се сетише, да је он тако јецао и кад је Павле Сарајлија читао оно писаније свога оца у манастиру Бањи. Но и сада као и онда они су то приписивали његовој старачкој осетљивости.

Павле Сарајлија је неколико пута молио калуђере, да потраже оно Калистратово писаније, посвећено Касијани, које спомиње његов отац. Они су тражили свуда, у библиотеци, у скривници, по преосталим мантијама умрлих калуђера, по сламњачама и јастуцима. Али ништа нису нашли. Говорили су, да о том писанију никад ни чули нису.

Једног вечера шапну доктор Сумрак Павлу у уши:

— То писаније налази се под Часном Трпезом у олтару.

Зачуђен Павле упита доктора:

— Откуда ти то знаш?

— Знам ја и више од тога. Покојна Касијана га је држала под Часном Трпезом и сваке суботе узимала, носила у своју ћелију и читала преко ноћи као неки Молитвеник. Сутрадан у недељу враћала га је опет на своје место, тако је то она чинила од смрти Калистратове, па све до своје дубоке старости и смрти. Ако га она није однела у свој гроб, рукопис је у олтару, као што рекох.

Ова изјава још већма зачуди Павла. Он позва игумана, уђоше у цркву, и игуман заиста извуче испод Часне Трпезе један кожни обмот, у коме је био рукопис. Неизмерно обрадован Павле позва двојицу својих другова да заједно са игуманом у једној ћелији виде и прочитају тај рукопис. Али

доктор Сумрак опет шапну Павлу, на велико изненађење овога, да он не може бити присутан. Њему је, вели, то писаније оца Калистрата добро познато. Касијана му је давала то на прочитање. И он га је читао неколико пута. Онда Павле са игуманом и Марком Кнежевим затворише се у ћелију и дадоше игуману да он чита, пошто је он најбоље био упознат из разних аката са шврakописом оца Калистрата.

Игуман се прекрсти и отпоче читати. Читао је лагано и застајкивао после сваке реченице. Понеки параграф читао је по два пута, на тражење присутних. Због тога се то читање продужило до пред зору.

СТОСЛОВ
ХРИШЋАНСКЕ НАУКЕ О ЉУБАВИ

По твојој жељи пишем ово, кћери моја, ја смерни Калистрат.

1.Као што су све ствари васионске, са њиховим квалитетима и дејствима, само символ духовних стварности, тако и земаљска љубав. Оно што људи на земљи називају љубављу, ваистину је само бледи символ праве небесне љубави.

2.Сва бића могу се поделити на нестворена и створена. Бог је нестворен, све остало је створено. И љубав је нестворена; нестворена и вечита. Јер љубав није атрибут Божији него име Божије — једно од имена Божијих — и суштина бића Божијега. Отуда је и речено: „Бог је љубав".

3.Речено је још, да је Бог истина и Слово. Чудесна је то реч словенска — Истина — која савршено означава Онога који је увек исти. „Ја сам Онај који јесам"; краће: Ја сам исти, непроменљиви, Сиј (Онај који јесам) у старословенском, „О Ων у грчком". А Слово, или Реч, израз је скривеног Бога. И као што су Истина и Слово вечито у Богу и Бог, тако и Љубав. И као што Слово каже за себе: „Ја сам алфа и омега, почетак и свршетак", тако Љубав може за себе казати: Ја сам алфа и омега.

4.Као љубав Бог се открио људском роду кроз откриће Свете Тројице у јединству, Оца и Сина и Светога Духа — Један Бог и кроз васплоћење Бога Слова. У старом Завету, а то је Завет Закона, Бог је само наговештен као Света Тројица, па је тако и Љубав неприметно и као овлаш стављена међу многе друге заповести Закона (V Мојс. 6, 5; III Мојс. 19, 18). Свет није био зрео за примање науке о Светој Тројици, следствено ни о Љубави. А ово двоје је нераздвојно. Заповест о љубави, последња међу заповестима Старог завета, постала је прва у Новом Завету.

5.У паганском свету постојала је вера у тројицу, али не свету и не јединствену. Индијани су веровали, а и дан данас верују, у Тримумурти, тј. у три врховна Бога, од којих је један, Шива, ђаво и разоритељ свега што она прва два, Вишну и Брама, створе. У Мисиру веровало се такође у тробожанство, али као породицу са телесном љубави, из које се Озирису и Изиди роди син Хорус, којега Озирис уби због чега је и тај чудовишни брак раскинут. Пре Христа људи су могли својим умом и напором створити велике цивилизације по свима континентима света, али нису могли доћи до правилног појма о Богу као Светој Тројици у Јединству, следствено ни о Богу као Љубави.

6.Ислам, иако једна од релативно виших религија, никако не трпи науку о Богу као Светој Тројици. У Корану се та наука исмева. А на Омаровој џамији у Јерусалиму урезана је у зиду ова заповест: „Правоверни, знајте да Алах нема Сина". Па баш зато што, по тој вери, Бог нема сина, у Корану се нигде не говори о Божјој љубави него само о Божјој правди и милосрђу. Иако је своју науку Мухамед црпео из Старог Завета, он није прочитао речи Свевишњега: „Еда ли ја, који отварам материце, не могу родити? Еда ли ћу ја, који дајем да се рађа, бити без порода" (Иса. 66, 9)? И не само Мухамед него и древни Аријевци и модерни Унитаријанци.

7.Знај и упамти, кћери моја: Тајна Светог Тројединства унутарња је тајна бића Божијега. Ту своју интимну тајну Бог није могао открити народима без закона ни кроз закон. Нити кроз људе, ни кроз велике пророке. Него је само кроз изабране пророке најављивао, довољно јасно и поуздано, силазак на земљу и Васплоћење Сина свога, кроз кога ће се „земља напунити познања Господњега као што је море пуно воде" (Иса, 11, 9; Авак. 2, 14). А главно познање, које ће Син објавити, биће славно познање Бога као Свете Тројице, којој је једно од имена Љубав.

8.Вечни Отац љуби Сина и Духа Светога. Вечни Син љуби Оца и Духа Светога. Вечни Дух љуби Оца и Сина. Све у недомисливом јединству, неразделном и несливеном. Све бестелесно и духовно. И тако од вечности у вечност, без почетка и без краја, без промене, без смањења или увећања, и без утицаја времена и пространства и ма каквог спољњег догађаја.

9.Замислити Бога без Сина исто је што и замислити Бога без љубави. Јер свака љубав изискује предмет љубави. Ти знаш, кћери, да кад неко од људи рече: ја љубим, ми одмах логично питамо: кога љубиш? Кога би дакле Бог Отац љубио у вечности, пре створења света, ако није имао Сина као предмет своје љубави? Значило би, да Он није знао љубити нити је био Љубав у суштини својој пре него је створио свет као предмет своје Љубави. А то би опет значило, да је Бог са створењем света добио нешто што пре није имао, и кроз то се променио. Ово је несмислено и нелогично и противно Светом писму Божијем, у коме је с неба посведочено да „у Богу нема промене".

10. Ко не верује у рађање Бога Сина од Бога Оца, тај не може уопште Бога називати Оцем. Или ако га тако назива, не говори истину. Јер по чему је Он Отац ако нема Сина? Ваљда само Отац почасни, или титуларни, као што деца понегде ословљавају сваког старијег човека: Оче! Каже ли неко па Бог је Отац свију људи, ми одмах одговарамо: Бог је Творац а не Отац свију људи. Он није родио него створио све људе. Ако ковач има рођене синове и исковане плугове, неће ли он правити разлику између своје рођене деце и својих творевина? Не може нико без лажи називати Бога Оцем.а непризнавати Његовог вечно рођеног Сина, који једини има моћ да створено претвори у рођено. Апостол Христов одлучно говори: „Ко се год одриче Сина, ни Оца нема, а који признаје Сина и Оца има" (I Јов. 2, 23; 4, 16).

11.У II члану нашег „Вјерујy" ми исповедамо нашу веру „у јединога — Господа Исуса Христа, Сина Божијега, Јединородног, од Оца рођеног пре свију векова, рођеног а не створеног". Околико морамо бити благодарни светим Оцима Цркве, који ову истину истакоше и потврдише! Иначе би ми били лажљивци кад би говорили о Оцу без Сина. Јер ако Отац нема Сина, чији би био Отац, и зашто би се звао Отац? И сав наш говор о Љубави био би само једна чежњива песма без реалног оправдања.

12.Бог као Љубав објашњава се само Богом као Светом Тројицом. У овоме је кључ тајне љубави, кћери моја. Држи ово стално у памети. И веруј речи великог Исака Сирина: „Љубав је слађа од живота". А ја додајем: и јача од смрти.

13.Кад говоримо о љубави у Светој Тројици, ми стално држимо у памети да је Бог дух и љубав у Богу сва духовна. Отац љуби Сина тако силно, да је сав у Сину; и Син љуби Оца тако силно, да је сав у Оцу; и Дух Свети по љубави сав је у Оцу и Сину. То је Син Божији посведочио речима: „Ја сам у Оцу и Отац у мени" (Јов. 14, 10). И Син у Светом Духу и Свети Дух у Сину. У Писму стоји како васкрсли Христос на апостоле „дуну и рече им, примите Дух Свети" (Јов. 20, 22). Оно што неко носи у себи, може дати из себе.

14.Особина љубави, кћери моја, је да једно љубеће лице жели да утоне у љубљено лице. Тако је жарка љубав Оца према Сину, да би Он, хтео да утоне и изгуби се у Сину. И обратно. Таква је љубав и Духа Светога према Оцу и Сину. Но по непостижимој неопходности свак остаје оно што је. Зато се и каже за Свету Тројицу „неразделна — неслијана". Неразделна је, јер је једна по битности и љубави; неслијана, јер је по ипостасима индивидуална. Један троједини пламен бића, живота и љубави. На том величанственом пламену божанске љубави палимо и

ми наше малене и влажне свећице земаљске љубави, које се лелујају, диме и лако гасе. А што се три лица не сливају и не раздељују, то је дејство љубави сваког лица према друга два. Јер свако од њих из љубави тежи, да увелича и прослави остала два лица Светога Тројства. То објашњава реч Сина Божјега: „Отац мој већи је од мене".

15. Љубав у једном лицу није љубав него самољубље и себичност. Због тога Мухамед и не спомиње љубав у вези са једноименим Алахом него само праведност и милостивост. — Љубав удвоје брзо хладни и прелази у тугу. Због тога се бездетност у Старом завету сматрала проклетством. А тако се и данас сматра на Балкану, у Русији и на целом Истоку. Пуна љубав јесте љубав утроје. На земљи је то тако, зато што је то тако на небу. Није чудо што број три игра тако огромну улогу у свима творевинама Тројединог Творца.

16.Љубав није из земље изникла него је с неба дата. Преподобни Касијан каже: „Љубав искључиво припада Богу, и оним људима који су васпоставили у себи образ и подобије Божије". Свесна љубав односи се на свесну личност. Не на принцип или идеју или ма какву безличну творевину, него на личност. Где нема реципроцитета у љубави, ту нема љубави. А принцип или идеја или несвесна творевина, било Божија или људска, не могу нас љубити ма колико ми њих волели. О тој љубави ми не говоримо, него о оној која је од личности ка личности и која је „неразделна и неслијана".

17.Савршена личност, са савршеном свешћу, савршеним умом и савршеном моћи, може имати савршену љубав. Та личност је Бог наш. Што сваки човек ревнује за своју личност, то је зато што је и Његов Створитељ личност. Што сви људи цене љубав изнад свега, то је зато што је њихов Створитељ Љубав. И тако од искони до данас и на век века.

18.Увек се ниже доказује вишим, а не обратно. И човечије постојање доказује се постојањем виших бића, виших моћи и интелигенција од људске. Неко од европских философа рекао је: „Мислим, дакле постојим". И та његова реч је раструбљена по свету као нешто велико. У самој ствари, мислио ја колико хтео, ја не постојим, ако не постоји неко већи од мене, који је и мене и сав свет смислио. Ако Бог не постоји, као интелигенција виша од мене извесно је, да и ја не постојим; него сам само нека пролазна утвара, аветиња, коју су вихори из прашине дигли и уобличили за тренутак, да би ме поново расули у исту прашину, без циља и следа. Исто тако и љубав, Ако љубав није у Богу и од Бога, онда је она само једна сентиментална чежња, коју људи употребљавају као наркозу. да би малом бесмисленошћу ублажили велику бесмисленост живота.

19.„Бог је љубав, и ко стоји у Богу и Бог стоји у њему." (I Јов. 4, 16). Векови и генерације људске чежњиво су чекале да чују ове светлоносне и живоносне речи као звезде водиље сличне Витлејемској звезди. А те речи апостол је сам чуо, осетио и поновио како их је од свога Господа примио. Бог истине и љубави једини је вечни Бог, који нема додира и заједнице с „боговима" лажи и мржње. Овим откровењем Христос је срушио све политеистичке пантеоне, у које је машта људска стављала добре и зле богове на равну ногу.

20.Није лако појмити зашто је Бог створио светове, најпре свет бестелесни анђелски а потом физички телесни са човеком на врху. Ако је троједини Бог савршен и самодовољан у пуноћи живота, љубави и славе, зашто је створио светове ниже од себе? (Кажемо, ниже од себе, јер нико не може створити нешто равно себи. Родити, да. Бог Отац родио је Сина равног Себи; и човек рађа децу равну себи по бићу и суштини). Црква — и само Црква — даје одговор: Од преобиља љубави своје у самом Себи Бог је створио све светове, невидљиве и видљиве, кроз Сина свог јединородног, да угоди Сину своме. Да ли ради забаве Сину, или из неке потребе? Ми то не кажемо. Богу не треба забава. Његова тројична љубав превазилази сваку радост забаве и сваку сладост весеља. Нити Савршени, Самодовољни, потребује ма шта, јер све има самом себи.

21.У бескрајној љубави према своме Оцу Син је хтео угодити Оцу тиме што би му створио више синова а себи више браће, нижих од себе али по љубави изједначених са собом

посинаштвом. И у Вечном Савету Отац и Дух Свети сагласно одобрили су Сину стварање светова за љубав Сина. И тако је кроз Сина постало све што је постало, „имже всја биша". А Син Божји назван је и Логос Божји, или Реч Божја, тј. израз Божји; да, Песма Божја, којом се јавља величанство и слава и мудрост и љубав Божја. Коме се јавља? Новоствореним световима (Колош. 1, 15-17).

22.Узевши иницијативу за стварање, Син је примио и одговорност за створене светове пред Вечним Саветом и поврх тога, још и добровољни пристанак да себе принесе на жртву кад и ако то буде било потребно, као безазлено и пречисто јагње, одређено на жртву „и још прије постања свијета." (I Пет. 1, 20). И тако је отпочела једна несравњива епопеја над епопејама; епопеја стварања света, његовог пада, искупљења, васкрсења и обновљења. Све како је речено и проречено. И све са једним јединим мотивом — љубав. Јер Бог је Љубав и у Њему нема других мотива изван љубави, кћери моја богољубљена и богољубива.

23. И створи Син Божји безбројне небесне интелигенције од арханђела и анђела, бестелесних и Богу блиских духова. Створи их боголиким, моћним и прекрасним. И даде им слободу. Једини Бог не злоупотребљава слободу. Један од великих анђела, Сатанаил, злоупотребио дату му слободу, и би бескрајно удаљен од присуства Божијега, са легионима присталица својих, и бачен у Ад, у таму крајњу. Потом Слово Божје, по Вечном Савету, створи Адама човека и Еву човечицу у телу, и стави их у Рај. Али их превари Сатана кроз шарену змију, и они сагрешише Богу. Сатани не хте Бог опростити грех, јер из саме близине Божје сагреши. А човеку хтеде Бог опростити, јер човек би преварен од Сатане. Хтеде Бог опростити Адаму, али не без покајања и довољне жртве. И Син Божји, Јагње Божје, пође на заклање ради искупљења Адама и његовог рода. Све из љубави. И правде, велите? Да, и правде, но правда је укључена у љубави.

24.Тако се „показа љубав Божја к нама што Бог Сина својега јединороднога посла на свијет, да доживимо кроза Њ... не да ми (први) показасмо љубав к Богу, него да Он показа љубав к нама, и посла Сина својега од очисти гријехе наше." (Јов. 4, 9-10). Прво Он дакле показа љубав своју к нама, па зато очекује да и ми покажемо љубав своју к Њему. Хоћемо ли ми или нећемо — од тога зависи или вечна награда верној љубави или пак вечна мука изневереној љубави. Јер у ванвременској вечности нема ништа времено, све је вечно, како радост тако и мука.

25.У Исусу Христу Сину својем показа Бог љубав „која превазилази разум." Онај кроз кога Света Тројица створи свет јави се као човек у телу, да јави човечанству љубав Свете Тројице, дотле непознату свету. Како се јави? Онако како се само велика љубав не стиди да се јави, ради спасења љубљенога: у понижењу, у служењу, у страдању, најзад у врховном жртвовању.

26.У повестима и баладама о ритерима ми читамо како су ови за љубав својих вереница пошли радо у страдање, понекад и у смрт. Но те веренице биле су достојне њихове љубави и жртве, како то посленици описују. Али безгрешни и пречисти Христос поднесе понижења, муке и грозну смрт, не за какву невину верну и добру девојку него за грешнице и развратнице, за убице, лажљивце, крадљивце, отмичаре, разбојнике, кривоклетнике и безбожнике, за загађене и усмрделе душе људске, које су мирисале на смртну трулеж, и пре смрти биле смрт."Једва ко умрије за праведнике — а Бог показа своју љубав к нама што Христос, још кад бијасмо грешници, умрије за нас " (Рим 5, 6-8). Није ли то љубав која превазилази сваки разум?

27.„Љубав не тражи своје," каже апостол, научен примером свога Учитеља" (I Кор. 13, 5). Све своје речи и дела приписује Син Божији Оцу. „Ја говорим свијету оно што чух од Њега." Сиђох с неба не да творим вољу своју него вољу Оца који ме посла". „Да свршим Његов посао". "Као што ми заповиједи Отац онако творим". „Да види свијет да имам љубав к Оцу". Види Јеванђеље Јованово. (О, кад би сви синови човечији овако љубили родитеље своје!). Дакле, Син се одриче своје воље и све приписује Оцу. Нити Он тражи славу своју но Очеву. С друге стране опет Отац љуби Сина „и све му показује". Нити Отац икоме суди „него сав суд даде Сину". И још више: „Отац љуби Сина. И све даде у руке Његове".

28.У љубави Оца и Сина учествује и Дух Свети у пуној мери. Духом Светим омогућено је

рођење Сина од безмужне Деве Марије. Дух Свети се јавио у виду голуба при крштењу Исусовом. Пун Духа Светога врати се Исус са Јордана. Духом Светим Исус је изгонио зле духове из људи. Дух Свети сишао је на апостоле о Педесетници. „Бог се јави у тијелу, оправда се Духом". „Који се владају по Духу Божијему, оно су синови Божији". Једина хула неопростива јесте хула на Духа Светога (Мат. 12. 31). Дух живота, силе, мудрости, истине, молитве, мира, радости, утехе, усељава се у Христоверне као у своје храмове. Он продужује тело Христово сједињујући верне у једно освећено тело, које јесте Црква као „столп и тврђава истине". И поврх свега „љубав Божија изли се у срца наша Духом Светијем, који је дат нама" (Рим. 5, 5).

29.Кад се дакле каже: „Бог је љубав", тиме се каже, да је сва Света Тројица Љубав. И отац је Љубав, и Син је Љубав и Свети Дух је Љубав. Извор и праобраз љубави међу анђелима и људима; извор који дајући не смањује се, и примајући не богати се.

30.Чуј, кћери, ове речи о неисказаној храбрости, која је својствена само љубави. Из љубави Син Божији се понижава, служи, учи, лечи, храни, пои, усправља и исправља, весели, мучи се, страда, пашта и умире. „Син човечији није дошао да му служе него да служи и даде душу своју у откуп за многе" (Мат. 20, 28). Кад служи, служи с радошћу, кад се жртвује, жртвује се драговољно, не бринући о себи но гледајући непрестано у вечно огњиште љубави на небесима, у ону Двојицу. То је лако било Сину вечне љубави. То је лако и људима са љубављу. Зато Нил Синајски каже: „Све ће ти бити лако учинити и поднети, чим задобијеш свету љубав. А где љубави нема, нема успеха". И све бива тешко и немогуће.

31.Љубав је радост, цена љубави је жртва. Љубав је живот, цена љубави је смрт. Који љубе земаљско богатство, власт и славу, немилосрдно гоне друге људе да служе њиховој бесловесној „љубави". И готови су жртвовати тој својој „љубави" све и свакога изузев себе. Њихов је једини страх служити другима и жртвовати се за друге. Кнежеви и војсковође људске бацили су у смрт легионе ради плена и ради славе своје. То је дело Сатане човекоубице. Не тако Човекољубац Господ, не тако. Он се спусти с небеског престола славе, да својом личном службом и жртвом очитује љубав Божију према људима. Христова љубав је пример највеће храбрости. То је храброст, пред којом дрхте и смрт и Ад.

32.Погледајмо сад у почетак почетака, кћери човечја. Док је Ева имала љубав Божију у себи, она је била сва предана Богу. И љубила је Бога светом љубављу свим срцем, свом душом и свом мишљу својом. Љубав према мужу, као и љубав према свим красотама Раја, бледела је пред њеном љубављу к Богу. Све друго што је волела, волела је због Бога и кроз Бога, а ништа што не би видела у светлости свога љубљенога Творца. И сва њена душа, обучена је у лаку, провидну и неосетну одећу тела, испуњавала се неисказаним миљем и насладом од љубави Божије. У љубави према Господу Богу она се могла такмичити са херувимима. Никаква жеља за нечим изван Бога није улазила у срце њено нити се дотицала ума њеног. Љубављу према Богу она је живела, дисала и веселила се. Таква је била праматер рода људског. Такав и праотац Адам.

33.Адам и Ева били су богови, мали богови, као што су и сви анђели небесни. Нека те не уплаше ове велике речи, кћери моја, које се често понављају у светим књигама православним. Да су Адам и Ева били богови, то се већ садржало у речима Свете Тројице: „да створимо човијека по образу нашем". То је. доцније и пророк јасно изрекао: „богови сте и синови Божији" (Псал. 82, 6). А те речи поновила су и потврдила божанска уста Спаситеља света: „богови сте" (Јов. 10, 34). На основу тога мудри Максим Исповедник саветује: „Предајмо се свецело Господу, да би га примили (у себе) свецело, те кроз Њега постали богови. Тако и многи други православни богослови.

35.Док је визија Бога истине и љубави сијала у души Адама и Еве, они су заиста били богови у оној мери у којој Створитељ по љубави својој чини словесна створења своја боговским. То је још појачао Христос у одговору на једно лудо питање Садукеја, рекавши да људи после

смрти „о воскресенију нити ће се женити ни удавати, него су као анђели Божији на небесима" (Мат. 22, 29-30). Анђели пак названи су боговима кроз уста Псалмиста: „Бог стаде на сабору Божијем, усред богова изрече суд". (Псалам. 82, 1).

36.Какав би био бог, ма и мали, ако не би имао слободу дејства? Само велики и једини вечни Бог незлоупотребљава своју слободу. Сатана, један од малих богова, употреби своју слободу за зло своје и других. Тако и прародитељи рода људског. Чим се изгуби љубав, ум потамни. Са грехом се губи и слобода. Да је Ева остала у љубави Божијој, она би са мужем рађала децу али: „Не од жеље тјелесне ни од похоте мужеве него од Бога".

37.У једном пак кобном тренутку богољубива Ева подлеже искушењу првог злоупотребитеља слободе. Превари је Сатана, некад арханђел, а потом „отац сваке лажи, крвник људски" и противник Божији. Сладуњавом лажи заголица он женине уши. Овако јој, он уствари, рече: једите ви он оног забрањег дрвета, и отвориће вам се очи, и ви ћете бити богови. Зна то, вели, Бог, па зато вам је и забранио, да ви не би били као и Он. А Он не трпи такмаца, суревњив је. Ове речи зазујаше у Евиним ушима, заслепише јој духовни вид и смутише њен ум. Она одједном поверова клеветнику Божијем, поверова лажи против Истине, човекоубици против Човекољупца. И у часу кад поверова шареној Змији, шареној лажи, у њеној се души изгуби хармонија, отпустише се струне божанске музике у њој, и охладњи љубав према Створитељу, Богу љубави.

38. У мутној води не огледа се лице. Нити Ева виде Бога у својој замућеној души. Погледа на дрво, које беше пуно помешаних плодова добра и зла. Погледа у своју мутну душу, и не виде више Бога у њој. Бог је беше оставио. Бог и ђаво не станују под истим кровом. Немаше се тада жена на кога ослонити до на Сатану и на своје телесне очи. И опет погледа очима и виде, да је забрањени плод добар за јело, мио за гледање и да даје много знања. Авај, знања не само о добру него и о злу! А помешано добро и зло јесте зло. Но место љубави, три жеље сву је испунише: жеља за телесном насладом, жеља за поседовањем и жеља за знањем. Изгубивши Бога, она је почела тражити наслон на ствари. Али празнину, коју одсуство Бога оставља у души не може сав свет попунити.

39.Одвојивши се од љубави Божије Адам и Ева осетили су страх — свагдашњег пратиоца греха — и видели су се нагим. Док су стајали у љубави Божијој, Бог је сијао из њих као из својих храмова, те су били и споља у светлост обучени, и слабо су гледали своја телеса. Гле, они су били голи и пре греха, али то нису ни осећали нити се стидели. Чим су пак оне три жеље заузеле место љубави у њима, њихов духовни лик се помрачио, и они су телесним очима гледали и видели само тела. Осиромашена и оголела душа, без благодатне љубави Божије, види само оно што телесне очи могу да виде. Као и риба.

40.На дрвету познања били су смешани плодови добра и зла. И плодови зла привлачили су, као и вазда, не својим укусом него спољашношћу: јарким бојама и лепим облицима. Обманута љубопитљива жена дохвати и једе прво плод зла па онда плод добра. Због тога и роди прво злога Каина па онда доброга Авеља. И од тада продужи се рађање злих и добрих кроз све векове и генерације људске. Отуда сукоби, свађе, ратови што испуњавају сву историју човечанства. Историја света јесте макрокозмичко Дрво познања.

41.Олако неки узимају грех Евин, кћери моја. Говоре: шта је то тако страшно што је жена дохватила неко забрањено воће? Говоре тако као у оправдање не само своје праматере него и себе, намамљене грехом. Пралажов је назвао Бога лажовом, и жена му поверовала — зар то није страшно? Јер рече жени: нећете ви умрети, као што вам Бог рече, него ћете постати богови као и Он, чим будете јели са забрањеног дрвета. (Да је рекао: постаћете „богови" као што сам и ја, био би ближе истини). И поверова жена, да Бог лаже, а ђаво говори истину. Цео тај процес отпада од Бога истинитога и прилепљења уз Пралажова, као испражњење од љубави Божије, и испуњење жељама телесним, цео тај процес, велимо, свршио се у души Евиној пре него што се она машила за забрањени плод. Истоветни процес бива и дан данас

код људи и жена који падају у грех. Душа припрема а тело изводи.

42.Када људи бише обнажени од љубави Божије, једине истините љубави, они почеше називати своје похоти и жеље љубављу. Тако назваше љубављу жељу за телесним насладама, за благом земаљским, за љубопитним знањима, као и жељу за полним сједињењем, за влашћу и почашћу, за игром и весељем, за поседовањем ствари. Све то људи именоваше љубављу по наустију Сатане, само да би заборавили љубав небесну, једину нелажну. Као кад би сужањ у тамници дробио свој црни хлеб у мале залогаје, па те залогаје називао именом најслађих јела што их је некада јео у слободи. Да би кроз ту илузију лакше могао гутати горки хлеб тамнички.

43.Многобројне жеље, изрази телесне љубави не могоше никада заменити истинску љубав нити учинити људе срећним. Напротив, они их чинише све несрећнијим, јер их из далека очараваху а из близа разочараваху. У цвету — руже, у зрелости — чичак. Многе жеље проузроковаше истињеност срца људског, и сукобе унутра и споља међу синовима човечјим. Дивно то објашњавају апостоли Божији. Прво Јаков брат Господњи. „Откуда су ратови и распре међу вама? Не отуда ли, од сласти вашијех, које се боре у вашим удима? Желите и немате? Убијате и завидите, и не можете да добијете ... иштете и не примате, јер зло иштете, да у сластима својијем трошите" (Јаков, 4, 1-). По том Петар: „Љубазни, молим вас, као госте и дошљаке, да се чувате од тјелеснијех жеља, које војују на душу". (И Пет. 2, 11) а Павле опомиње: „по духу ходите и жеља тјелеснијех не извршујте" (Галат. 5, 16). И још много и много сличнога.

44.Ај, кћери моја, гле како се губљењем љубави губила и свест људска о истини. Јер су љубав и истина нераздвојни. Отуда, као што су многе жеље замениле љубав, тако су многи лажни појмови заменили истину, а лажни богови јединог истинитог Бога. Свакој људској жељи одговарало је неко лажно божанство. То се јасно види из свих митологија, нарочито јелинске, која је до ситница обрађена и, на жалост, великим песницима опевана. Жеље и страсти људске пројектоване су у личне богове и богиње, те тако људи „залудјеше у својијем мислима и потамње неразумно срце њихово" (Рим. 1, 21-22). Но и кад полудеше „грађаху се мудри", што и јесте особина најопаснијег лудила.

45. Са оне исте три главне жеље, које је зли дух изазвао у Евином срцу да би јој испразнио срце од љубави, кушао је тај исти зли дух и Христа Спаситеља у пустињи изнад Јерихона. А то су: жеља за земаљском насладом, жеља за поседовањем свега што очи виде, и жеља за познањем — све мимо и насупрот Бога и Божије љубави. А Исус га отера од себе заповеднички (а не као Ева). Иди од мене Сатано (Мат. 4, 10).

46.Тако Син Божији на почетку своје спасоносне службе људима. А на крају рече Исус својим ученицима: „Ево иде кнез овога свијета (тј. кнез свих сујетних жеља и лажи) и у мени нема ништа" (Јов. 14, 30) тј. ни једне од тих смртоносних жеља. Колика је раздаљина између Бога и Сатане, толико између сујетних жеља и љубави.

47.Љубав је Бог. Само се кроз Бога може љубити створење Божије. И најружније. Зато прва заповест гласи: „љуби Господа Бога својега", па тек онда друга: „љуби ближњега својега". Без љубави к Богу свака друга љубав је нереална и нетрајна. Као врућ ветар долази и пролази, уступајући место мразу. Чак ни самог себе човек не уме љубити без љубави к Богу. Само кроз Бога човек може љубити себе ко твар Божију. О самољубљу каже блажени Диодор: „Ко себе љуби, тај не може Бога љубити".

48.Кад Христос заповеда: Љуби свога ближњега. Он не мисли, као многи, да треба да љубимо само добре и праведне и здраве и угледне, него и недобре и неправедне и болесне и губаве и грбаве и слепе и полуделе и ружне и гадне и одвратне. Речју, све оне које је Он љубио, и нико други. А ово је немогуће човеку који не љуби Бога, и који кроз љубав према Богу као кроз небесну призму не простире љубав своју на све оне које је Бог саздао. Као кад неко од заљубљених људи воли не само заљубљено лице, него и његовог сакатог сродника, и не само

његову нову свилену хаљину, него и дрољу његову.
49.Љубав није једно од осећања срца. Љубав је царица свих осећања, племенитих и позитивних. Преподобни Теодор Едески каже: „Љубав је с правом названа матером врлина, главом закона и пророка". Сва остала племенита и позитивна осећања јесу као њене дворске даме. Зато апостол и пише Колошанима, да је љубав савршенство. „Љубав је свеза савршенства". (Кол. 3, 14). А Солуњанима: „Господ да управи срца ваша на љубав Божију" (II Сол. 3, 5). Ваистину, љубав је најкраћи пут у царство небесно. Љубав уништава раздаљину између Бога и човека.
50.Чуј сада, кћери, и ову тајну. Бог је савршена личност, зато је Он и савршена љубав. Бог је савршена личност, зато је Он и савршена истина. Бог је савршена личност, зато је Он и савршен живот. Стога је Христос изрекао васиони потресне речи: „Ја сам пут, истина и живот", (Јов. 14, 6) разумевајући под путем љубав. Зато је љубав, као пут, стављена на прво место. Јер се само кроз љубав постиже истина и живот. Стога је опет речено у Писму Божијем: „Ако ко не љуби Господа Исуса Христа, нека буде проклет". (I Кор. 16, 22). Како да не буде проклет онај ко је без љубави, па следствено и без истине и живота? Тиме је сам себе проклео.
51.Тело не може ни љубити ни мрзети. Не може се тело заљубити у тело. Способност за љубав припада души. Кад се душа заљуби у тело, то није љубав но жеља, пожуда. Кад се душа заљуби у душу, не кроз Бога, то је или дивљење или сажаљење. Кад се пак душа кроз Бога заљуби у душу, без обзира на изглед тела (лепоту, ругобу), то је љубав. То је права љубав, кћери моја. А у љубави је живот.
52.Научник привлачи знањем, богаташ богатством, леполик лепотом, вештак вештином. Свак од њих привлачи ограничен број лица. Једино љубав привлачи сва људска бића. Привлачност љубави је неограничена. И учен и неук, и богат и сиромах, и вешт и невешт, и леп и ружан, и здрав и болестан, и млад и стар — сви хоће да буду љубљени. Христос је распростро своју љубав на све, и љубављу привукао к себи све. Својом љубављу Он је обухватио и мртве, давно иструлеле и од људи заборављене.

53.Човек и мртав жели да буде љубљен. И после смрти бори се против смрти. Зато се многи труде, да завештањима и задужбинама обезбеде љубав према себи и после смрти. И жив и мртав човек жели да буде љубљен. Сродници могу да имају љубав према умрлим сродницима. А Христос рече: „Кад ја будем подигнут од земље, све ћу привући к себи" (Јован. 12, 32). Подигнут на крст Он је својом жртвом из љубави према свима привукао к себи све, чак и душе умрлих из Ада. Пре Христа, кћери моја, није постојала наука о љубави, нити религија љубави.
54.Апостол љубави и словесности, свети Јован, пише: „Не љубите свијета ни што је у свијету. Ако ко љуби свијет, нема љубави Очине у њему" (I Јов. 2, 15). И даје разлог зашто не треба љубити свет. Зато „што све што је на свијету, тјелесна похот, и похот очију, и гордост живота, није од Оца, него од овога свијета. И свијет пролази и похот његова, а који твори вољу Божију остаје вавијек". (I Јов. 2, 16-17). Дакле троје: похот телесна, похот очију и гордост живота (првенствено због знања)" — три прастаре саблазни, којим Сатана превари Еву; али не и Христа.
55.Свети Антоније Велики каже: „Почетак греха јесте похот; почетак спасења и царства небесног јесте љубав". Љубав и похот су супротне. Ко похот назива љубављу, греши се о љубав. Јер је љубав духовна, чиста и света, а похот је телесна, нечиста и несвета. Љубав је нераздвојна од истине, а похот од илузије и лажи. Нормално узев, права љубав постојано расте у сили и одушевљењу без обзира на човечију старост; похот пак брзо пролази, прелази у одвратност, и често води очајању.
56.Што код животиња није за осуду, код људи је за осуду. Све наше знање о животињама не може нам објаснити унутарња осећања животиња. Ми не знамо шта је унутра у њима, него само

што је споља. Али извесно можемо рећи, да оне живе по својој природи, по дару и опредељењу Творца, једнако и од увек, свака у свом роду, и непогрешно. Не може се ни говорити о греху код животиња. Али човек чини грех, ако живи пожудама животињским. Па још кад те пожуде назива светим именом љубави! Нити се човек може спустити до животиње а да се не спусти ниже од животиње.

57.Ако неки говоре: па и човек мора живети по природи, ми питамо по којој природи? Да ли по оној првоначалној, безгрешној, рајској, како је Бог створио човека, или по оној другој, болесној, пониженој, демонима загађеној, пороцима унакаженој, страстима умртвљеној? Јер не свори Бог Човека као што створи сву осталу природу, него на особит начин. И поврх свега даде му власт над осталом природом. Тиме је човек јасно изузет од друге физичке природе, рибље, тичје, зверске, и уздигнут изнад свих зоологија и мајмунологија. Христос је дошао, да обнови ону прву и праву природу човечију. И само ко живи том обновљеном природом, живи заиста по природи човечијој. Зоологија је испод ногу Антропологије.

58.Човек обновљен Христом живи обновљеном природом, обновљеним умом, срцем и вољом. Све три ове копање душе заквашене су у њега квасом Духа Светога. Да би тако све три подједнако сместиле у себе тројичну љубав небесну, која „превазилази разум". Зато апостоли говоре о „новом човеку" на подобије Христа. И зато исти апостол вели: „Старо прође, гле све ново постаде". (П Кор. 5, 17).

59.Да старо прође, и ново постаде; да се зарђало гвожђе претвори у сјајан челик; да се брда наслагане нечистоте на људски род баце у бездан, зато је требала јача снага од човечије, и непојамно велика љубав према створењима презреним и од самих себе. На земљи није било ни те снаге ни те љубави, ни храбрости. Она је требала доћи с неба. И дошла је. Јер „Бог тако возљуби свијет, да је и Сина свог јединородног дао, да нико ко Њега вјерује не погине, него да има живот вјечни" (Јов. 3, 16). Тако је сишао се неба Син Божији, „Божија сила и Божија премудрост", да љубављу својом оживи замрли свет.

60.Два пута се потресла земља од љубави Христове: прво када је у мукама на крсту умро, да би род људски искупио од греха и смрти; други пут, када је ослободивши узнике из Ада васкрсао у сјају и слави. Та два потреса била су и прошла. Али потрес срца људских од Његове пламене љубави продужен је најпре кроз прву чету његових апостола и жена мироносица, па кроз армије Његових даљих следбеника кроз све векове и по свој планети земној. Распаљен љубављу Христовом Његов негдашњи гонитељ узвикнуо је: „Сматрам све за трице, само да Христа добијем" (Фил. 3, 8).

61.Тај исти Савле, — Павле пише као мућама а не пером: „Ко ће нас раставити од љубави Божије? Невоља или туга? или гоњење? или глад? или голотиња? или страх? или мач? као што стоји написано: за тебе нас убијају поваздан, држе нас као овце које су за клање. Али у свему овоме побеђујемо ради онога који нас је љубио. Па знам јамачно, да ни смрт, ни живот, ни анђели, ни поглаварства, ни силе, ни садашње, ни будуће, ни висина, ни дубина, ни друга каква твар не може нас раздвојити од љубави Божије, која је у Христу Исусу Господу нашем" (Тим. 8. 35-39). Знај, кћери, да све паклене хорде узмичу испред човека са оваквом љубављу.

62.„Ја сам дошао да бацим огањ на земљу", (Лук. 12, 49) рече Господ. То је небесни огањ љубави, у ком нема дима, нити ма чега телесног ни материјалног, ни пожудног ни несветог. Оваквом љубављу били су запојени и опојени, сви апостоли, као и многи светитељи и светитељке. Срца њихова била су испражњена од жеља телесних и пролазних, и уздизала су се само к Њему, јединоме Љубљеном, не тражећи од света ништа и дајући свету све, Њега ради.

63.Таква свецела љубав може се односити само на личност, а не на неки принцип или закон или природу. Гле, и земаљска љубав — уколико се она може назвати љубављу — везана је за неку личност, а не за принцип, или закон, или немушту творевину. Узалуд су се трудили мудраци земаљски, и пре и после Христа, да убеде народе у безличнога Бога. Сипали су воду

у решето. Но ни народи, који су веровали у личнога Бога, или богове, никада нису имали у својим пантеонима једнога Бога са таквом и толиком љубављу, каква се у стварности јавила свету кроз личност Исуса Христа, Богочовека.
64.Љубав коју је Христос јавио свету, душо моја, јесте љубав од „прије постања свијета" (Јов. 17, 24). Та љубав дакле није времена него вечна, нити је споља него унутра. „Ја сам у Оцу својему, и ви у мени и ја у вама" (Јов. 14, 20). А где је Син ту је и Отац и Дух Свети. Он хоће да својом љубављу испуни свеколико тројично јестество човекове душе. Мада је Он домаћин, ипак као смеран гост куца на свако срце човечије. Јер је даровао слободу човеку, и не намеће се. Благо оном ко своју слободу потчини Његовој љубави! „уђи ћу к њему и вечераћу с њим, и он са мном" (Откров. 3, 20). Срећан је ко драговољно отвори срце Исусу који му доноси љубав а са љубављу и живот и мир и радост.
65.Због љубави према души човечијој Господ Христос брине и о телу човечијем као возилу душе. Он храни гладне у пустињи, лечи телесне болести на људима, спасава их од бура и ветрова, чисти их од злих духова. Он се дохвати гнојавих очију слепаца, тиче руком лепрозне и мртве, исправља згрчене и грбаве. И грбаве, кћери моја, запамти. Најодвратнија тела нису њему одвратна, нити најлепша привлачна. Он рачуна једино са душама, које расту и сазревају у телесним границама. Са духовним плодом сваког тела он рачуна. И он још зна, да често најгрбавије јабуково дрво даје најслађи плод. Запамти ово, кћери.
66.Зна Господ вредност телеса људских. Шта је тело Он је рекао кроз своје пророке и апостоле и свештене песнике: дим што ишчезава, трава што се суши, цвет што вене, прах од праха. Људи гледају на кола по кратковидости и сујети; на возило гледају а не на возара. Он пак пре гледа на возара скривеног у колима. Сва брига и љубав Његова управљена је на невидљивог возара у колима, тј. на душу у телу. А што Он оправља и чисти кола, то је због возара. Што Он лечи и храни тела људска, то је због бесмртне душе људске. Јер, „каква је корист човијеку да сав свијет добије а души својој нахуди" (Мат. 16, 26)?
67.Господ Исус често понавља опомену људима, да не брину о јелу и пићу и одећи. Ово је главна брига незнабожаца а не Његових следбеника. Није достојно синова Божијих, да оно што је главно за животиње буде главно и за људе. Онај ко нас је позвао као своје госте у овај свет, зна шта нама треба и постараће се за нас. Или да мислимо, да је Бог лошији домаћин од човечијих домаћина? Да не буде. Са свима нашим бригама о телу ми га не можемо спасти од старости, болести, смрти и трулежи. Но знамо, да Свемогући, који је наше душе обукао у ово пречудно саткано извезено тело од земље, које ми сматрамо скупоценим а Он јевтиним, обући ће нас по смрти у несравњено лепша тела, бесмртна и нераспадљива, која нити ће боловати нити старити. То је обећао учинити Онај који нас је из чисте љубави створио, и који очекује љубав као одговор на љубав.
68.Љубав к Богу изгони сваки страх из душе осим страха од греха. Да, љубав појачава страх од греха. Страх од греха то и јесте страх од Бога. Велики љубитељи Христа нису се страшили ни људи ни зверова ни немаштине ни смрти. Чак су се радовали страдањима за Онога, који за њих пострада, да би били слични Њему. И волели су што пре умрети и овај свет оставити, само да би што скорије били са љубљеним Господом. Апостол то сведочи: „Не бојимо се, вели, и много више волимо изићи из тијела (возар из возила) и ићи ка Господу" (II Кор. 5, 8). Јер су били уверени, да кад им душа напусти ову смртну телесну кућу уселиће се у „кућу вијечну на небесима". Па каже: „Затим уздишемо". (II Кор. 5, 1-2).
69.Не неки земаљски него небесни пример љубави препоручује Христос својима: „Ако заповести моје уздржите, остаћете у љубави мојој, као што ја одржах заповијести Оца мојега и остајем у љубави Његовој" (Јов. 15, 10). А све Његове заповести садрже се у једној: „Љубите". Све пак остале заповести Његове, као: заповест о молитви, милостињи, смерности, чистоти, трпљењу, пожртвовању, храбрости, безбрижности, праштању, бдењу, радости и др. јесу појединачни зраци љубави. Ко задобије царицу врлина, задобија и сву свиту царичину.

70.У свима књигама Новог Завета љубав је стављена изнад свих других врлина и заповести, као свеобухватна. Познате су речи апостола Павла о љубави: „Ако језике човечије и анђелске говорим, а љубави немам онда сам као звоно које звони и прапорац који звечи, ако имам пророштво и знам све тајне и сва знања, и ако имам сву вјеру да и горе премијештам, а љубави немам, ништа сам. И ако раздам све имање своје, и ако предам тијело своје да се сажеже, а љубави немам, ништа ми не помаже. Љубав дуго трпи, милокрвна је; љубав не завиди; љубав се не велича; не надима се; не чини што не ваља, не тражи своје, не срди се, не мисли о злу; не радује се неправди, а радује се истини... А сад остаје вјера, нада и љубав, ово троје; али је љубав највећа међу њима" (I Кор. 13). Никад лепша химна љубави није човечијим језиком изречена.
71.Када божанствена љубав дође у срце човечије, с њом долази све, све, кћери моја: и мудрост и моћ и чистота и милосрдност и праведност и храброст и издржљивост и јасновидност и спокојство и веселост и свака доброта. А то је сасвим логично. Јер Бог који из љубави према нама „свога Сина не поштедје него га предаде (на муке и смрт) како дакле да нам с њим не дарује" (Рим. 8, 32). Сва историја Цркве потврђује ово. Осветљени љубављу Христовом простаци су постајали мудраци, плашљивци мученици, развратнице светитељке, тврдице добротвори, цареви и богаташи слуге Христове, вуци јагањци а јагањци лавови. Чудотворна сила Христове љубави није престала с Његовим одласком него се још умножила, веома се умножила.
72.Свецелу своју љубав Христос је дао људима. Зато Он и очекује свецелу љубав њихову. И твоју, душо мила. Не само не трпи Он подељеност нашег срца између Бога и Мамона, него захтева нешто што изгледа сасвим против природе људске. „Ко љуби оца или матер или сина или кћер више него мене, није мене достојан" (Мат. 10, 37), па још то појачава: „Ко не мрзи на својега оца и на матер, и на жену, и на дјецу, и на браћу, и на сестре, и на саму душу своју, не може бити мој ученик" (Лука, 14, 26). Наравно, да је ово немогуће сваком човеку сем ономе ко отвори своје срце к Богу, те Свемогући учини немогуће могућим. „Љубав заправо нема ништа осим Бога, због тога што је Бог љубав", пише свети Нил Синајски.
73.Док човек не омрзне своју стару хаљину, не може пожелети нову. Како ћемо постати „нова твар у Христу", „нов човек", „Синови светлости", ако не омрзнемо своју стару греховну душу, која је због робовања телу постала више тело него дух? Стари човек је сав у страху од Бога. Страх му је почетак и свршетак. Код новог човека страх је почетак а љубав свршетак. Смрт за љубав Христа јемство је живота вечног.
74.Ко год се удаљи од љубави Христове, пада у лудост телесних жеља, које не знају меру, нити им има броја. А у осветљеним љубављу не владају телесне жеље, него су равнодушни према свим прелестима овога пролазнога света. Они „употребљавају овај свијет као да га не употребљавају, јер пролази обличје овога свијета" (Кор. 7, 31). Гледају на оно што се не види, а не на оно што се види. Њихов поглед стално је прављен преко гроба ка Ономе који их љуби и чека у красотама и радостима „што око не видје, ни ухо чу, нити у срце човијеку дође". (I Кор. 2, 9). Онамо је крајња сврха нашег путовања и наших трудова. Кратки видици, лажни видици.
75.Не може се имати права и стална љубав према Богу, док се нема љубави према Христу, нити се може имати љубави према ближњим док се прво нема љубави према Христу. Ово понављамо и понављаћемо. Као што је речено: „Во свјетје Твојем узрим свијет". Тако се може рећи: Кроз љубав Твоју и ми љубимо. Само кроз љубав Божију, оваплоћену у Христу, ми можемо правилно љубити и Бога и себе и своје ближње, чак и непријатеље. Јер и за наше непријатеље Христос умре. Искључиво због те велике цене, којом Христос искупи наше непријатеље, нама је омогућено љубити их, благосиљати и молити се за њих. Све због Христа а не због непријатеља Божествени Максим Исповедник пише: „Ко љуби Бога, тај неизбежно љуби и ближњега". Ми додајемо: Ни Бога не може љубити ко не љуби Христа ваплоћеног

Сина Божијег. У Новом Завету објављене су свету две основне догме: Света Тројица и Васплоћење Сина Божијега. Љубав почива на овим двема догмама.

76. Бог је благословио брак, најпре у Рају, потом и у Кани. Браком два тела постају једно тело; две душе „нераздвојне и неслијане". Два храма Духа Светога под једним кровом. Зашто сједини Бог два тела уједно? Јер, „лакше је двома на путу него једном". Јер се браком зауздава нечиста похот за телом, целисходним нецелисходно. Јер множењем рода људског омогућава се и мноштво спасених жртвом Христовом. Јер телесни брак мужа и жене, у љубави везан и Црквом благословен, јесте најизразитији симбол Христовог духовног брака са Црквом и са сваком душом хришћанском. И међу првим следбеницима Господњим, апостолима и мироносицама, било је и брачних и небрачних.

77.Монаштво је у идеји натприродно, анђелско. У многобројним примерима оно се показало, и показује, и у пракси натприродно и анђелско. Али по речи самог Господа то „не могу сви примити до оних којима је дано". Којима је јасно отворен вид за царство небесно; којима је срце отворено искључиво за љубав Христову којима је мило пењати се уз стрме духовне литице до висина неба, и који осете призив кроз благодат и силу Божију, они примају без страха и без обзирања. Такве Христос храбри на монашки живот речима: „Ко може примити нека прими". Благо теби, кћери, што си могла примити оно што сви не могу, што си се определила за неподељену љубав.

78.Мисао о безбрачности у име Господа и у служби Господу јако наглашава апостол Павле, безбрачни апостол, говорећи (али не заповедајући): „Хоћу да сви људи буду као и ја". И понавља: „А неожењенијем и удовицама велим: добро им је ако остану као и ја што сам" (I Кор. 7, 7-7). Но колико год апостол похваљује безбрачност Господа ради, толико осуђује безбрачност ради жеља телесних. У првом случају љубав према Господу замењује све жеље телесне, у другом жеље и похоте изгоне љубав и заузимају њено место.

79.Монаштво није правило но изузетак, али изузетак без кога Црква Христова никад није била нити ће бити. Слично неправилним глаголима (као: „бити"), без којих би говор био несавршен. Велику строгост монашког живота у православној Цркви могли су да издрже само они који су имали велику љубав према Господу. Због тога су они постали „свјетилници света" и „земни ангели и небесни человјеци", пример молитве и поста, правило вере и чистоте. „Ко љуби разговор са Христом, тај воли бити усамљен", вели свети Исак Сирин. Усамљен разговор љубави са Љубављу.

80.У Житију Светих налазимо необичне примере, где венчани пар договорно продужује живети девичанским животом као брат и сестра: (Галиктион и Епистима, Алексије Човек Божији и др.). По пророчанству Павловом,"да ће и они који имају жене бити као они који немају". (I Кор. 7, 29). Победиоци телесних жеља победили су змију која победи Еву у Рају.

81.О брачном животу довољно и јасно је написано у Новом Завету. Апостоли свети, с очинском љубављу и строгошћу, опомињу и мужеве и жене и децу. Старешинство мужа над женом сравњују са старешинством Христа над Црквом (I Пет. 3, 1-8). Љубав мужа према жени треба да је слична љубави Христа према Цркви, (I Тим. 2, 9-15; 5, 1-15) за коју Он себе принесе на жртву (I Кор. 7, 11-16). Удата жена „спасиће се рађањем дјеце, ако остане у вјери и љубави и светињи с поштовањем (Тим. 2, 1-6); (I Кор. 7, 7-8; 32-40). А која живи у наслађама телесним, жива је умрла". Деца да поштују и слушају своје родитеље. Нема свезе без обавезе.

83. Као што освећен брак симболизује Христово јединство са светом Црквом и Христов духовни брак са душом сваког верног, тако опет с друге стране прељуба и блуд симболизују сатанизам, изневеру љубави Божије, раскид јединства са Богом. А то је по вољи Сатани, који жели да изигра и осујети Божју љубав у људима. Њему је мрска чиста небесна љубав а пријатна телесна похот у свакој нечистоти. „Бесплодна дијела таме" — то је његов мамац којим мами људе у пакао (Ефес. 5, 11).

84.У Светом Писму Божијем често се прељубом и блудом назива отпад од јединог Бога и

поклоњење идолима. Пророци и апостоли громовнички осуђују оба ова срамна греха као душегубна. Било да муж изневери жену, било да се поклони идолима, у оба случаја он отпада од Бога и твори оно што је ђаволу угодно. Љубав нема ништа заједничко са прељубом и блудом. Ово двоје глуме љубав.

85.Постоји један преступ против љубави, тежак као блуд и прељуба, и тежи. То је богоборство лицемерних старешина народних, који језиком изјављују своју љубав према народу, а у души презиру народ. Под формом закона они пљачкају и гњече народ, и одбацују „правду и милост и вјеру". То су они којима Бог смета а Христос досађује, па лукаво раде, да удаље народ од Бога а Христа распну. То су највећи непријатељи народни, који прогоне и убијају праве пријатеље народне. Једино њих је Христос ставио испод блудница и цариника, говорећи фарисејима: „Заиста вам кажем, да ће цариници и блуднице прије вас ући у царство Божије" (Мат. 21, 31).

86.Благоухање љубави! Кад жежемо тамјан, ми мислимо на благоухани мирис небесне љубави. Дух Свети као небесни огањ уноси топлину љубави у срца људска, а као свеж ветар разгони греховни смрад и штити Христов мирис по свету. Тај мирис носили су у себи сви свети. Људи су га осећали и од живих светитеља и од њихових моштију. Апостол о томе говори: „Ми смо Христов мирис Богу", мирис познања истине и сладости љубави. (II Кор. 2, 14-16).

87.У црквеним песмама спомиње се „благоуханије Раја". Тај мирис испуњавао је како Господа тако кроз Господа и све Његове следбенике, који смрад телесних жеља заменише благоуханијем свете љубави Божије. Христов мирис пак не дејствује подједнако на све, него „једнима је мирис смртни за смрт, другима мирис животни за живот" (II Кор. *2*. 16). Јер једини одгоне тај мирис смрадом греха, а други га очувају до краја, стражећи над својим срцем и трудећи се да у свему буду угодни Христу с љубављу и да приме у себе благоуханије Раја.

88.„Обрекох, вас мужу једноме, да девојку чисту изведем пред Христа", пише Павле Коринћанима, огрезлим у телесним жељама и беспутствима. То је задатак цркве; наиме, да очисти верне од сваке прљавштине греха и страсти, и да их учини чистим и светим девојкама, невестама пречистог и пресветог Христа Цара. Преподобни Теогност пише: „Нема другог тако великог подвига као што је подвиг целомудрија и девствености. Који чесно одрже безбрачност, изазивају дивљење анђела и задобијају венце мученичке". У српској народној поезији горови се о „мирису душе дјевојачке". То је мирис чистоте и светиње, кћери моја.

89.На Истоку људи умеју да разликују мирис душе крштене и душе некрштене. Пчеле по мирису осете човека злотвора, и одмах га нападају. Дивљи зверови прилазили су светим људима и женама и умиљавали се око њих. Осећали су мирис љубави. Камо ли да апостоли не осећају тај неземни мирис љубави (Флип. 4, 18). Бог није могао да поднесе мирис жртава од стране безаконика и лицемера. Нису жртве криве (Иса. 1, 13). Жртве су мирисале својим природним мирисом као и увек. Али су душе оних који су приносили жртве заударале зловонијем.

90.Љубав много прашта. И због љубави прашта се све. Гордо оправдање себе супротно је љубави. Фарисеј Симон наругао се Исусу, што је дозволио жени јавној грешници, да му мије ноге својим покајничким сузама и отире својом косом (признајући да има греха колико косе на глави). Исус укори фарисеја говорећи: „Опраштају јој се греси многи, јер је велику љубав имала". Према коме љубав? Према Њему, који је био на путу за Голготу, да и њене грехе, као целог света, опере не сузама но крвљу.

91.Христос по љубави тражи нас а не наше. А људи због недовољне љубави више траже Његово него Њега. Ишту од Њега и хлеб и дажд и плодородност и здравље и све земаљско. И Он то све даје с тугом што не ишту Њега. Заборављају, да кад добију Њега, добију све с Њим. Апостол му говори: „Сматрам све за трице, само да Христа добијем" (Филип. 3, 8). С друге

стране опет пише он вернима: „Не тражим што је ваше него вас" (II Кор. 12, 14).
92.Љубав и мираз не слажу се. То си ти искусила горко, кћери моја. Искање мираза, одсуство љубави. У Тропару светим девицама мученицама православни песник је дивно описао њихову љубав ка Христу: „Јагница твоја. Исусе виче великим гласом. Тебе, жениче мој љубим, и тебе иштући страдам — и умирем за Тебе да би и живела с Тобом; но као жртву непорочну прими мене, која се из љубави жртвујем за Тебе". То је оно што Христос очекује од својих невеста; душе њихове, с пламеном љубављу, а никакав мираз. Она твоја три вереника, кћери моја, нису хтели себе теби дати но продати.

93.О, Христу као женику и Његовом мистичном (тј. духовном) браку са душама појединачно и са Црквом као целином много се писало у православној Теологији. У причи о браковима Царевог Сина Христос је очигледно мислио на себе као тог Царевог Сина и Женика. А што каже браковима а не браку, то је зато што Он очекује венчање са многим душама људским, које Њега у овом животу буду љубиле као Он њих. Неће се сви позвани одазвати, јер су сувише спутани телесним жељама и венчани за земљу. Но и без њих „столови се напунише гостију". Тако ће се напунити небесно царство, Чертог Христов, душама верним Њему и љубећи Њега. А ко изостане, изостаће не зато што није добио позив, него што по својој вољи није се хтео одазвати позиву.
94.Ма какве да су судбине људске на земљи, ма какве сплетке и препреке од Сатане и безбожника, и ма колики да буде у последња времена отпад од истине и љубави Христове, царство Христово безусловно ће се напунити. Или зар Он, који нас је учио, да кад хоћемо да зидамо кулу, треба најпре да прорачунамо, можемо ли је довршити — зар Он, да није унапред прорачунао како ће своје царство напунити? Црква је тело Његово. Какво би било тело без свих својих делова и делића до најситнијих ћелија? Зато ће Господ и многе покајане грешнике и грешнице очистити и препородити тако да се достојно могу назвати Његовим невестама. Али само покајање је почетак личног труда у сусрет ка Божијој благодати.
95.Као што се родитељи радују кад неко воли и слави њихову децу, тако се и Господ радује кад људи воле и славе Његове светитеље. Исто као да Њега славе. „Ко вас прима, мене прима", рекао је Он. И ко Христове свеце слави, Христа слави. Свеци прославише Господа свога на земљи светом љубављу, и у многим напастима одржаше заповести Његове. Тако победише преисказаног звера мржње и пакости, првог Човекоубицу. И не тражећи ништа за себе на земљи, добише све на небу. Тако је и обећано (не кроз лажљива уста човечија него кроз истинита уста Божија.): „ко побиједи, добиће све, и бићу му Бог, и он ће бити мој син" (Откр. ров. 21, 7).
96.Ко ће победити? Онај ко зна да је део тела Христовога, па држи своје тело и душу у светињи, не као своје него као Христово. Онај ко гледа Христа на крсту распета, па говори себи: Ово је онај који мене љуби више него мајка моја; Његове су муке због мојих грехова, и Његова крв за моје очишћење и спасење. Победиће сви они који за времена укрштују душе своје трепетом љубављу према вечном Женику Христу. Да, сви они који сачувају добијени позив на небесну вечеру Јагњета Божијега. „Благо онима који су позвани на вечеру свадбе Јагњетове" (Откров. 19, 9). Позвани о дозвани. Страх Господњи почетак је мудрости, љубав је пуноћа и врхунац мудрости.
97.Сви су људи позвани и Бог хоће да се сви одазову. И многи, врло многи, већ су се одазвали у току минулих векова и још ће се многи одазвати. То ће бити тако велики сабор као кад би песак оживео у људе. Тај сабор описује тајновидац Јован овако: „Потом видјех, и гле народ многи, којега не може нико избројити, од свакога језика и кољена и народа и племена, стајаше пред пријестолом и пред Јагњетом, обучени у хаљине бијеле, и палме у рукама њиховијем" (Откров. 7, 9). То празновање, та радост, нити је земљи позната нити доступна. То је празновање љубави, која ваистину превазилази сваки ум и сваку машту. То је неизмерно неизбројиво царство Христово.

98.Пази, кћери моја, и не превари се. Колико је велика љубав Јагњетова према онима, који са страхом и љубављу очуваше Очев позив на свадбу Сина, толико је страшан гњев Јагњетов на оне, који тај позив примише али се не одазваше; или га вратише, или поцепаше, а позиваче — апостоле, мисионаре, свештенике — намучише. Јер када Јагње Божије победи све зверове, у људском и нељудском облику и јави се свету, тада ће они ужаснути викати „горама и стенама: падните на нас, и сакрите нас од лица Онога што сједи на пријестолу, и од гњева Јагњетова" (Откров. 6, 16). Праведна је али страшна освета изневерене љубави.

99. Кад један од супруга изневери супружанску верност, колики гњев, колика мржња, колика ларма по судовима! Међутим ни један од супруга није жртвовао унапред за свога брачног друга ни једно око, ни једну руку, ни један прст. Па ипак толика јарост. А Христос даде цело своје тело да се ништи, сву своју крв да се излије, за сваку душу човечију. Његов гњев против вероломника љубави, коју је Он крвљу и смрћу запечатио, несравњено је оправданији од гњева сваког супруга на земљи. Симеон Нови Богослов говори: „Ако душа јавно или тајно замени љубав према Женику Христу љубављу ма кога другог предмета, постаје ненавистна и мрска Женику". Потруди се, кћери моја, да се научиш љубити Христа изнад света и свега у свету и саму себе.

100.Љубави не треба закон. Љубав је Закон над законима. То је Нови Закон, или Нови Завет Христов. „Знамо, да онима који љубе Бога, све иде на добро", вели апостол (Рим. 8, 28). Може пут љубави бити с препонама или тегобама, али и по речи Божијој и по искуству људском тај пут непогрешиво води ка највећем добру.

101.Много ти написах, кћери Божија, а све се може у кратко овако рећи: „Ако љубиш Господа Исуса Христа, испунила си обе велике заповести о љубави. Јер Он је Бог, и Он је наш ближњи. Да, наш најближи Ближњи. О Њему висе обе заповести о љубави, и првенствено на Њега се лично односе. Људима у старо време није било могуће љубити невидљивога Бога. Исус Христос је јављени Бог и истинити Човек. Богочовек, који се као Бог љубави јавио и као Човек љубави пострадао за нашу љубав. Заиста ти кажем, таквога Бога и таквога Ближњега сасвим је лако љубити. И кроз Њега све.

102.О, душо моја, ускоро ћеш све оставити и сви ће те оставити. Пријатељи ће те заборавити. Богатство ти неће требати, лепота ће увенути, снага нестати, тело иструнути, и душа наћи се у мраку. Ко ће ти пружити руку у тами и осамљености? Једини Христос Човекољубац, ако си се била за живота уз Њега приљубила. Он ће те извести из таме на светлост, и из осамљености на Небесни Сабор. Мисли о томе дан и ноћ, и према томе се владај. Нека ти је Христос Господ, цар љубави на помоћ. Амин.

Напомена: Ово писаније посвећујем мојој духовној кћери, монахињи Касијани, на читање и размишљање о ономе што је највеће на небеси и на земљи.

Смерни раб Божији † Калистрат

СВАКА ТАЈНА БИВА ЈАВНА

Неколико дана трудили су се Павле Сарајлија и Марко Кнежев, да препишу оба рукописа за себе, тј. писаније Јове Сарајлије и писаније оца Калистрата. Игуман милешевски толико се радовао наласку овог другог писанија, да га није дао никако изнети ван конака. Али је дозволио да се преписује.

Преписивачи су узели собом копије, а оба оригинала су спојили уједно, и предали оцу игуману на чување где зна и како зна.

У овом послу само др Сумрак није узео никаква учешћа. Није ни излазио из своје собе. Једне ноћи падала је страшна киша, од вечера до јутра. Ујутру нађу доктора мртва, опружена уздуж гроба мати Касијане.

У његовој соби нађена су два писма, једно на име Павла Сарајлије а друго на име оца игумана. Прво писмо гласило је:
Драги Павле, пријатељу мој,

После дугогодишњег нашег пријатељства налазим за потребно, да ти се представим као непознат. Ја сам онај студент медицине, кога је „Грбава Јула" издржавала. Ја сам онај скот, који је њу изневерио, и побегао уочи одређеног дана венчања у манастиру Савини. Ја, нитков, доцније сам се оженио једном злом женом, која ме је варала и презирала и тиранисала, док ме најзад није покрала и одлутала у свет. То је била прва казна Божија. Али грижа савести следовала је као много тежа казна. Гоњен грижом савести ја сам се настанио у Сарајеву, када је Касијана већ била монахиња, и то чувена на све стране. Да би био ближе њој, и да би испросио опроштај од ње. Ја сам све исповедио оцу Калистрату, и он ме је, после дуге епитимије, разрешио од греха, када је од Касијане сазнао,да ми је и она опростила. Опростио ми је духовник, опростила ми она, али ја сам себи још нисам опростио, нити знам, да ли ми је Бог опростио. У мојој глупој младости ја сам њу презирао због њеног накарадног тела, а у пеленгоркој старости ја сам је обожавао изнад свих људских бића. Јер сам се уверио да је моја душа била накарадније и грбавија од њенога тела. Она је за мене постала анђео у телу. Ја се нисам усуђивао руковати се с њом, чак ни дотаћи се хаљине њене. Кроз њу је небо блистало неком надземаљском светлошћу. Кроз њу сам ја познао Бога и повратио се вери и цркви православној. Од ње сам научио, да телесна љубав нема ништа заједничког са правом, духовном љубављу. Кад смо се кренули из Сарајева ја сам осећао приближење смрти. Напрегао сам све силе душевне, да ми подрже тело док не стигнемо у манастир. Ових дана срце ми је све спорије куцало. Нисам хтео умрети у соби. Сишао сам у последњем часу да умрем покрај њеног гроба, мада и тога недостојан. То је све. Опрости ми, пријатељу драги, и не дозволи да се твоја духовна радост у овом светом манастиру помути ма и за један час мојом смрћу. Преко тебе завештавам сву своју имовину манастиру Милешеву, овоме манастиру Светога Саве и мати Касијане. Оно за мене представља прашину исто као и тело моје. Опрости и остај с Богом.
Твој љубећи те до гроба и после гроба пријатељ
П. Сумрак

Писмо игуману гласи:
Ваше Богољубије, драги ми оче Игумане,

Опрости, и само опрости. Не дозволи никако, да се моје одвратно тело погребе међу зидовима манастирским. Недостојан сам. Тело ме је навело на грех у младости, а тај грех ми је тровао сав живот до сада. Заповеди, да се плитко погребе изван зидова, покрај реке Милешевке. Кад надође река, нека однесе моје тело у Лим, а Лим у Дрину, и све даље и даље до мора. А ти се моли за моју грешну душу.

Клањам ти се, целивам ти свету десницу и молим за опроштај.
Грешни др Сумрак

Запрепашћење. Разна тумачења. Затим утишење. Свако чудо за три сата у манастиру, где се нижу нова и нова чудеса Божија, нове тајне као загонетке и њихове одгонетке. Док је народ говорио о смрти докторовој, наједном се пажња свију окрете ка једном младом муслиману из Берана. Сишао с ума. Он је трчао укруг око цркве од јутра до мрака. Народ га најпре сажаљевао, но постепено то је постала обична ствар. И мало је ко обраћао пажњу на њ. Али једнога дана, када му је духовник читао Псалтир пред гробницом Светога Саве, он је још једанпут оптрчао око цркве и намах се зауставио.

— Где сам ја? упита зачуђено.

Оздравио је. Потврaтио му се ум. Плач од радости његових сродника. Клицање и прослављање Светога Саве од свега народа. Јавила се тајна Божија, тајна силе Божијег угодника Светога Саве, и свих светих Милешевских.

Павле Сарајлија, дотле утучен ненадном смрћу свога пријатеља Сумрака, наједном испуни се дивљењем овом новом чуду.

—То је заиста чудо Божије! узвикну он.

—Е мој, господине, немојте се чудити, проговори један старац из Хисарџика. Ово место је пуно пламена небесног. Ми одозгора са Хисарџика често видимо ноћу како пламени избијају из ових гробова. А није ни чудо. Ту су безбројни мученици, калуђери, жене, девојке и деца, побијени од османлијских сејмена и од аскера. Свему злу што се догађало у царевини, сматрало се кривим Милешево и Свети Саво. Па су убијали невини народ, кога би год затекли у манастиру. Има ту и муслимана, који платише главом само зато што се нађоше на овом месту у време напада. Из гробова пламен, господине, пламен за пламеном. Понекад гледамо одозгора и мислимо — пожар у манастиру! Велики пламен из гроба оца Калистрата. Велики пламен из гроба мајке Касијане. Страшно је ово место, господине. Слава Богу и Светоме Сави.

Сви монаси са игуманом причали су, како се сваког понедеоника (а то је дан анђелски) из гроба Касијаниног ширио неки опојни и дивни мирис, као пуна вреће разгорелог тамјана. Тај мирис, веле, осећа се надалеко по околним селима. А понедеоник је био дан њене смрти. И друга многа сведочанства од савременика о Касијани записује Павле. Како је узимала децу од Српкиња и була у манастир, да их она храни, купа и учи. Како је додиром своје руке болне лечила, како се на молитви дизала у ваздух. Како су се пред њом црквена врата сама отварала. Муслимани су је назвали Нена, а Хришћани Сијана јер веле, да јој се лице сијало. Природна лепота њеног лица повећана је духовном лепотом и добротом њене душе. Ни пост, ни труд, ни старост нису могли потамнети сјај њеног лица.

Наше Сарајлије остали су у Милешеву, како су предвиђали до Спасовдана, храмовног празника манастира Милешева. Јер као што краљ Стеван Првовенчани посвети своју задужбину Жичу Вазнесењу Господњем, тако и његов син краљ Владисав ову своју задужбину, Милешево, посвети истом празнику. А ово би друга година ослобођења Гроба Савинога, не само од Турака него и од још горих српских непријатеља, на жалост крштених.

И би велико славље, као некада у времена царствена. По жељи Сарајевских гостију духовници одржаше парастос свима „оцима и братији нашој", који од Косова до наших дана редом, појас за појасом плаћаху страшну цену праве вере и златне слободе. А после парастоса отпојаше велико благодарење Богу.

Трећи дан после славе три ландау фијакера јездила су низ реку Лим ка Сарајеву. Сада са једанаест путника. Три дана разговараху путници о свему што њихове очи видеше и срца осетише у манастиру Милешеву. И срећно стигоше у Сарајево не довршивши разговор.